

TÜRK-SOYET DİPLOMATİK KRİZİNİN SAVAŞ SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ (1945-1947)*

THE IMPACT OF TURKISH-SOVIET DIPLOMATIC CRISIS ON THE POST- WAR AMERICAN FOREIGN POLICY (1945-1947)

Gözde SOMEL**

Geliş Tarihi/Received:27.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted:07.12.2022

SOMEL, Gözde, (2023), "Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)", Belgi Dergisi, S.25, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2023/1, ss. 69-93.

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye ve komşularının yer aldığı bölgede yaşanan bir dizi siyasi gelişme savaş sonrasının uluslararası yapılanmasına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. İran ve Yunanistan'daki devrimci girişimlerle birlikte Türk-Sovyet krizi iki kutuplu dünya gerçeği ile dünyanın tanışmaya başladığı önemli olaylar olarak kayıtlara geçti. Savaş boyunca tarafsız pozisyonunu koruyan Türkiye, savaşın bitiminde yeni dönemde nasıl bir uluslararası konuma sahip olacağı sorusu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu belirsizliğin ortasında Sovyetlerle birikmiş olan gerilimler Sovyet hükümetinin 1925 antlaşmasını uzatmama kararı, Boğazların ortak yönetimi ve Doğu Anadolu'dan toprak talepleri ile birlikte bir diplomatik krize dönüştü. Amerika Birleşik Devletleri'nin hem konjonktürel hem de tarihsel nedenlerle bu krize tepki vermesi zaman aldı. Diğer sorunlarla birlikte Türk-Sovyet krizinin kendisinin de ABD'nin bir süredir yönetici çevreler arasında olgunlaşmakta olan dünya egemenliği fikrinin somut politikaya dökülmesinde özel bir rolü oldu. Dünya egemenliğinin somut politikaya tercümesi hem ABD'de yönetim ve kadro değişikliğini, hem de egemenlik fikrinin yeni dönemin koşullarına uygun bir doktrine dönüşmesini gerektirdi. Bu doktrinin ana unsuru "hür dünya" ile "komünizm" arasındaki karşıtlıktı. Türk-Sovyet krizi bu karşıtlığın somutlandığı ideal bir olayı teşkil etmekteydi. ABD'nin nihai olarak bu krize müdahalesi ABD'nin dünya liderliği iddiasını yüksek sesle dile getirmeye başladığı bir süreçte gerçekleşti. Türkiye'de yönetim açısından bu müdahale memnuniyetle karşılandı. Çünkü Türkiye'nin konumlanışına ilişkin belirsizlikler ortadan kalkıyor ve Türk yönetici sınıfı Avrupa'nın en büyük gücüne dönüşen Sovyetlere karşı kendine güvenli bir liman buluyordu. Makalede Mart 1945'te Türkiye ve Sovyetler arasında 1925 antlaşmasının geleceğine ilişkin yapılan ilk resmi görüşmeden Truman doktrinin ilanına kadar geçen süreç Amerikan politikasının dönüşümü ekseninde ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Amerikan dış politikası, Türk-Sovyet ilişkileri, Boğazlar, dünya egemenliği.

*Makale, 2019-2021 döneminde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde yazarın yürütücüsü olduğu 2019-11391710-01 No'lu Bilimsel Araştırma Projesinin verileri ışığında kaleme alınmıştır.

**Dr. Öğr. Üyesi. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Tarih Bölümü, gozdesomel@beun.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1736-4874>).

Abstract

A series of developments in the region where Turkey and its neighbors were located at the end of the Second World War, provide important insights on the post-war international politics. Along with the conflicts in Iran and Greece, the Turkish-Soviet crisis was recorded as an important event in which the world started to meet the reality of the bipolarity. Maintaining its neutral position throughout the war, Turkey was faced with the question of what kind of international position it would have in the new period at the end of the war. In the midst of this uncertainty, the tensions that had accumulated with the Soviets turned into a diplomatic crisis, with the Soviet government's decision not to extend the 1925 treaty, and demand for joint administration of the Black Sea Straits and territorial demands from Eastern Anatolia. It took time for the United States to get involved in the crisis, for both actual and historical reasons. Eventually, the Turkish-Soviet crisis itself, along with other issues, played a special role in transforming the idea of world domination, which had been maturing among the American ruling circles for some time, into concrete politics. The interpretation of the idea of world domination into concrete policy required both a change of administration and political cadre in the US and the transformation of the idea of domination into a doctrine compatible with the conditions of the new era. The central element of this doctrine was the opposition between the "free world" and "communism". The Turkish-Soviet crisis was an ideal event in which this opposition was crystalized. The final US intervention in this crisis took place at a time when the US began to voice its claim to world leadership. In terms of the administration in Turkey, this situation was welcomed. It was because the uncertainties regarding Turkey's international position were eliminated and the Turkish ruling class was finding a safe haven against the Soviets, which had turned into Europe's greatest power. In the article, the process from the first official meeting between Turkey and the Soviet Union on the future of the 1925 treaty in March 1945 to the declaration of the Truman doctrine is discussed in the framework of the transformation of American foreign policy.

Keywords: *American foreign policy, Turkish-Soviet relations, Straits, World domination.*

Giriş

Literatürde yaygın olarak Truman doktrininin 12 Mart 1947'deki ilanı Soğuk Savaş'ın başlangıcı kabul edilir. Gerçekten de savaşın bitiminde büyük güçler arasında nüfuz bölgelerinin paylaşımı gerçekleşirken, Balkanlar ve Yakın Doğu'daki belirsizliklerin çözümü adına atılan adımlar, özellikle İran, Türkiye ve Yunanistan'la ilgili anti-faşist koalisyonun büyük güçleri arasındaki anlaşmazlıkların nihayete erdirilme süreci soğuk savaşın başlangıcı hakkında önemli ip uçları sunmaktadır. Truman doktrininin ilanı söz konusu coğrafyada bu belirsizlik ve anlaşmazlıklara düğüm atıldığı, safların netleştirildiği andır. İran'dan savaş yıllarından kalma Sovyet birlikleri geri çekilmeye zorlanmış ve ayrılıkçı Azeri ve Kürt oluşumları tasfiye edilmiştir; Yunanistan iç savaşında kralçılara İngiltere yerine ABD destek vermeye başlamış, 1949'da komünistlerin kesin yenilgisinin yolu açılmıştır; Türkiye üzerindeki Sovyet diplomatik baskısı geri çekilmeye zorlanmış, Türkiye ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olma yoluna girmiştir. Savaşın bitiminde patlak veren, Yakın Doğu'nun tüm meseleleri arasında bu sonuncusu üç büyükler arasındaki savaş dönemi ittifakının çatırdamasında en etkili faktördür. 1945 yılında "Sovyet talepleri" olarak anılan ve Sovyetlerin Türkiye ile süresi dolmakta olan dostluk anlaşmasının yenilenmesi için öne sürdüğü şartlar Türkiye, Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD arasında savaş sonu müzakerelerine de yansıyan gerilimli bir diplomasi başlatmış, sonunda Sovyetler taleplerini dondururken, İngiltere'nin Türkiye'nin başat emperyalist müttefiki olma konumunu ABD'ye devrettiği yeni bir tablo ortaya çıkmıştır. Truman doktrini bu yeni tablonun ilanıdır.

1945-46 Türk-Sovyet krizi üzerine ulusal ve yabancı literatürde çok sayıda çalışma olmasına rağmen, bu krizin ABD'nin uluslararası sistemin temel aktörü olarak ortaya çıkışında oynadığı özel rol yeterince tartışılmamıştır¹. Üstelik bu krizin evrelerine yakından bakılırsa, özellikle Karadeniz Boğazlarının hakimiyetiyle ilgili çatışma söz konusu olduğunda, ABD'nin aylar içinde tutum değişikliğine gittiği, bu tutum değişikliğinin aynı zamanda Amerikan yönetiminin kendi içinde yürüyen dış politikasının yeni yörüngesine ilişkin tartışmalarda anlamlı bir yeri olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesinin ardından patlak veren Türk-Sovyet krizinin çok taraflı bir politik sorun olarak, büyük güçler arasındaki savaş dönemi ittifakının bozulmasını ABD tarafından meşrulaştırıcı bir rol oynarken,² Amerikan yönetiminin bölgeye ve dünyaya bakışının dönüşüme uğramasına ne ölçüde etki ettiği incelenecektir.

1 Türk-Sovyet krizi ile Soğuk Savaş'ın başlaması arasındaki ilişkiyi doğrudan kuran bir dizi çalışma mevcuttur. Örnek olarak ilk akla gelen çalışmalar şunlardır: Gül İnanç & Şuhnaz Yılmaz, "Gunboat Diplomacy: Turkey, USA and the Advent of the Cold War", *Middle Eastern Studies*, 48:3, 2021, 401-411; Anthony R. De Luca, "Soviet-American Politics and the Turkish Strait", *Political Science Quarterly*, 92:3, 1977, 503-524; Bruce Reibel Kuniholm, *Great Power Conflict and Diplomacy: Iran, Turkey, and Greece*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980; Nicholas Tamkin, *Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-45*, Palgrave Macmillan, New York, 2009; Jonathan Knight, *American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy*, *Political Science Quarterly*, Vol. 90, No. 3 (Autumn, 1975), pp. 451-475; I. V. Cmolyak, "U İstokov Politiki Sderjivaniya: Çernomorskie Proliviy Kak Faktor Napryajennosti Vnutri Bolşoy Troiki Ha Zaverşayuşem Etape Btoroy Mirovoy Voyni", *Vestnik Vyatskogo Gosudarstvennogo Gumanitarnogo Universiteta*, UDK 94, 2015.

2 De Luca, 520.

A. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Amerikan Dış Politikasının Dönüşümü

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu liderleri ülkelerinin eski kıtadan uzak coğrafi konumu, toplumsal özellikleri ve politik kültürü ile kendilerini daima yeni ve farklı bir güç olarak görmeyi tercih ettiler. Öte yandan bu yeni güç, olgunlaşma sürecini, 19. yüzyılda, büyük Avrupa devletlerinin kapitalist imparatorluklar kurduğu bir çağda yaşadı ve kendini bu büyük devletler ailesinin bir parçası olarak konumlandırdı.³ Bu anlamda, ABD eski kıtanın uzak üyesiydi ve belli istisnalarla İkinci Dünya Savaşı'na kadar izolasyonculuk olarak anılacak bir dış politikanın takipçisi olsa da daha başında önemli tarihsel misyonlar izlemeye yazgılı bir devlet olduğu yolunda politik inanış yönetici çevreleri etkiledi.⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerikalıların 19. yüzyıl ortalarında ortaya attıkları "Açık Kader"⁵ bir dünya egemenliği olarak tecelli etmesi için şartlar olgunlaşmış gibiydi. Sınırsız kaynakları, savaş öncesi ulaştığı üretim kapasitesi ve sermaye birikimi ve eski kıtadaki müttefiklerinden farklı olarak savaştan çok az yara alarak çıkmış olması gibi avantajları dünyanın yeni güç merkezi olarak ABD'ye işaret ediyordu. Yeni uluslararası siyasi ve iktisadi mimarinin bir Amerikan projesi olarak ve Amerikan yönetiminin çıkarlarına uygun biçimde şekillenmesi bunun önemli göstergelerinden biriydi. Faşizmden özgürleşmiş dünyanın yeni devletler hukukunun temellerinin atıldığı Birleşmiş Milletler ve uluslararası iktisadi sisteme köklü bir yenilik getiren Bretton Woods sisteminin öncüsü ve ilham kaynağı Amerika Birleşik Devletleri olmuştu. Öte yandan, İngiltere'nin bir dünya gücü olarak eski uluslararası rolünü oynayacak imkanlardan yoksun olduğu bütünüyle açıklık kazanmıştı. 1947 yılında Hindistan'ı terk eden İngiltere, aynı yıl, Yakın Doğu'yu Sovyet etkisinden uzak tutmak üzere Yunanistan ve Türkiye'ye mali ve askeri yardımda bulunmayı daha fazla sürdürmeyeceğini Amerikan yönetimine bildiriyordu.⁶ İngiltere'den ABD'ye "dünya liderliği" devri malumun ilanından başka bir şey değildi.

Bir dünya egemenliği politikası olarak Truman dönemiyle birlikte kendini gösteren yeni Amerikan dış politikasının fikri alt yapısının oluşumu savaş öncesi yıllara uzanıyordu. ABD'de 1929 krizinin ardından eski kıta merkezli egemenlik ve güç mücadelelerinden uzak durmanın sınırları daha fazla hissedilmeye başlamıştı. Amerikan ekonomisinin dünya

3 P. H. Smith, *Talons of the Eagle: Latin America, the United States and the World*, New York: Oxford University Press, 2008, s. 13

4 Amerikan Birleşik Devletleri kuruluş süreçlerini tamamlamasından kısa bir süre sonra, 1823'te dönemin başkanı James Monroe'nun adıyla anılacak olan doktrini kabul ederek, hem kendi nüfuz ve yayılma alanının Amerika kıtası olduğunu, hem de eski dünya olarak nitelendirilen emperyal Avrupa'nın işlerine karışmayacağını ilan ediyordu. Sıklıkla izolasyonculuk olarak anılan bu politika, içe kapalı bir dış politika değil, ABD'nin kendini müdahale ve yayılma olarak Amerika kıtasıyla sınırladığı bir politikaydı. Bu sınırları aşarak bir dünya politikası geliştirme, Avrupa merkezli güç ve egemenlik mücadelelerine dahil olmaya dönük ilk girişim Birinci Dünya Savaşı sırasında Başkan Woodrow Wilson yönetimi tarafından gerçekleştirildi. Ancak bu girişim Amerikan siyasetinin ve ekonomi elitlerinin henüz böyle bir politikaya hazır olmaması nedeniyle akamete uğradı. Yine de 1930'lu yıllar Büyük Buhran'ın aşılmasına yönelik Franklin D. Roosevelt yönetiminin imzasını taşıyan politikalar Amerikan ekonomisini dünyanın en güçlü ekonomisine dönüştürürken dünya egemenliği için zihinsel dönüşüm süreci de başlamış oluyordu. Amerikan dış politikasının kökenleri için: Gabriel Kolko, *The Roots of American Foreign Policy*, Beacon Press, Toronto, 1969.

5 1845'te John Louis O'Sullivan adlı popüler editör ve köşe yazarı bir makale yazdı. Makalede Amerikalıların Tanrı tarafından barışçıl yoldan demokrasiye geçiş konusunda dünyaya öncülük etme misyonunu formüle etti ve bu Açık Kader'i ABD'nin Teksas'ı ilhak etmesinin gerekçesi olarak gösterdi. Bu yazı büyük bir üne kavuştu ve hatta Açık Kader Amerikan dış politikasının da en önemli ideolojik araçlarından biri haline geldi. A. Nevins, H. S. Commager, *ABD Tarihi*, Doğubatu, İstanbul, 2019.

6 Bülent Gökay, "Turkish Neutrality in the Second World War and Relations with the Soviet Union", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23:6, 2021, p. 851.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

piyasalarına bağımlılığı yaşanan büyük çöküşte görülmüştü.⁷ Faşist güçlerin Avrupa ve Asya'da savaş öncesi ilerlemesi sürerken Atlantik ötesi piyasalara ve yatırımlara yönelmiş Amerikan banka ve şirket elitinin desteğini arkasına alan Roosevelt yönetimi, Hitler ve müttefiklerinin ABD öncülüğünde yenilgisini, savaş sonrası kurulacak uluslararası sistemin Amerikan çıkarlarına uygun olarak şekillenmesi açısından elzem görmeye başlamıştı.⁸ 1939 yılı sonunda Amerikan Dışişleri Bakanlığının önerisiyle gelecek dünya düzeninin temel ilkelerini çalışmak üzere özel bir komisyon kurulmuş; bu komisyon Ocak 1940'ta uluslararası ilişkiler danışma kurulu adını alarak, ekonomik, teritoryal ve politik problemlerin çözümleri üzerine çalışma görevini üstlenmişti.⁹ Sıcak savaş döneminin kapanmasının ardından, Roosevelt zamanında ortaya çıkan bu vizyonun savaş sonrası koşullarında somut politikaya tercümesi için yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun kadroların öne çıkması ve ciddi bir dış politika deneyimi gerekecekti. Yeni dönemin en önemli özelliği, Sovyetler Birliği'nin uluslararası bir ağırlık merkezi ve Avrupa'nın en büyük gücü haline gelmiş olmasıydı. Üstelik bu yeni süper güç, kapitalist devletler dünyasının dışında, bu dünyanın temellerini sarsmaya yönelmiş bir ideolojinin taşıyıcısıydı.

"Yakındoğu'da Soğuk Savaşın Kökenleri" eserinin yazarı Bruce Robellet Kuniholm eserin tanıtım bölümünde savaşın bitiminde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakın Doğu politikasının Avrupa'nın geleneksel güç politikasının içinde şekillendiğini, Yakın Doğu'ya büyük güçleri çeken tarihsel çıkarların yeni dönemde Amerikan yönetimi tarafından yeniden formüle edildiğini belirtir.¹⁰ Aralık 1941'de, ABD'nin resmen savaşa dahil olmasından kısa bir süre önce, ABD Başkanı F. D. Roosevelt Türkiye'ye yönelik lend-lease programına yeniden dahil edip yardımların kapsamını genişletirken Türkiye'nin savunulmasının ABD'nin güvenliği için önemine işaret ediyordu.¹¹ Roosevelt'in emriyle "Bakanlıklar arası Türkiye Komitesi" üyelerinden tarihçi H. Howard, savaşın bitiminde boğazların büyük güçler arasında çıkar çatışmasının en önemli konusu olacağını öngörüyordu. Boğazların kontrolünün Sovyetler Birliğine, ya da Karadeniz devletlerine bırakılması durumunda Sovyetlerin bölgenin tek büyük gücü olarak Türkiye ve hatta Balkanlar da dahil olmak üzere tüm yakın doğu üzerinde hakimiyetini inşa edeceğini iddia ediyordu.¹² Savaş dönemi gelişen bu yaklaşımlar, Roosevelt'in savaşın son aylarında ABD'nin Yakın Doğu'ya yönelik ilgisinin habercisiydi.¹³ Savaşın sonunu görmeye Roosevelt'in ömrü yetmese de, savaşın bitiminde kısa bir süre sonra yeni Amerikan dış politikasının temel çizgisini teşkil eden "Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası" Yakın Doğu'yu ve özel konumu nedeniyle Türkiye'yi komünizm karşıtı mücadelenin ön cephesi haline getirecekti.

1945-1946 yıllarında ABD'nin Türk-Sovyet diplomatik krizine ve Karadeniz boğazlarının egemenliğine ilişkin tartışmaya dahil olması ve bu tartışmaya nihai olarak nokta koymasını

7 Sümer, Gültekin, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 19, 2008, s. 127.

8 P. Anderson, *American Foreign Policy and Its Thinkers*, Verso, London, 2015, pp. 55-56

9 V. Cmolnyak, 49.

10 Kuniholm, xvi.

11 ABD savaşın başlangıcında, Türkiye'ye Ödünç Verme ve Kiralama Programı kapsamında yardım gönderdi. Fakat bu yardımı Türkiye'nin 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzalaması nedeniyle kesti. ABD yönetimi, 1941 yılı sonlarına doğru Türkiye'yi Ödünç Verme ve Kiralama Programı'na dâhil etti. Gürbüz Arslan, "Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)", Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl/Vol. 3, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2018 s. 43-44.

12 Cmolnyak, 49.

13 Gökay, 851.

yeni dönem Amerikan dış politikasının oluşumuna katkıda bulunan, Roosevelt dönemi dünya egemenliğine yönelik oluşum aşamasındaki fikirlerin somut ve sistematik hale gelmesini sağlayan en ciddi deneyim olarak görmek gerekir.

B. Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Arka Planı

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Milli Mücadele yıllarına dayanan ve 1930'ların ortasına kadar süren bir dostluk ve işbirliği olduğu bilinmektedir. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması iki ülkenin ilişkilerini hukuki bir zemine taşıdı, ilişkiler savaş sonrası yıllarda Cumhuriyetin kuruluşu sürecinde de sürdü. Sovyetlerin önerisi ile Moskova anlaşmasının hükümleri 17 Aralık 1925 yılında genişletilerek, bir Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalandı.¹⁴ Öte yandan 1930'lu yıllar, Türkiye ve SSCB arasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda devam eden işbirliğine rağmen ilişkilerde soğuma emarelerinin kendini göstermeye başladığı yıllardır. Bu soğumanın en genel nedeni Türkiye'nin kendisini parçası olarak gördüğü Batı dünyasıyla, en başta da İngiltere ile ilişkilerini geliştirmesi ve dış politikada Sovyet desteğine daha az ihtiyaç duymasıdır. Türk-Sovyet dostluğunun ilk ciddi kırılması ise Boğazlar meselesinin görüşüldüğü Montreux Konferansı'nda yaşandı. Boğazlar meselesi Türkiye için bir egemenlik, Sovyetler içinse temel bir güvenlik konusuydu. Montreux Konferansı'nda Sovyet talepleri kısmen yerine getirilmiş dahi olsa¹⁵ Sovyet dış politika yapıcılarının bu konferansı, Türkiye'nin Batıya yaklaşmasında yeni bir merhale olarak gördü ve bu nedenle duyduğu tedirginliği Türk muhataplarına yansıttı.¹⁶ Savaş öncesi ittifakların olduğu bir evrede Türkiye, Sovyetlerle bağlayıcı bir yükümlülüğün altına girmek istememekteydi. Ayrıca SSCB'yi egemenliğine potansiyel bir tehdit olarak gören Türkiye, Boğazların güvenliği konusunda Sovyet yönetimine herhangi bir inisiyatif vermekten de kaçındı. Savaşın başlamasından sonra 25 Eylül 1939'da başlayan Türk-Sovyet ittifak görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁷ İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmeleri içinde olan Türkiye Sovyetler Birliği'ni de bu ittifak sistemine dahil etmek istemiş; ancak Sovyet hükümeti Almanya ile imzaladığı saldırmazlık anlaşmasını tehlikeye atacak ve erken bir Alman müdahalesinin önünü açacak bir adım atmaktan kaçınmıştı. Buna karşılık Türkiye 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzaladı. Türk-Sovyet ilişkileri, Mart 1941 tarihinde imzalanan saldırmazlık bildirisiyle düzelme sürecine girse de Türkiye'nin 18 Haziran 1941'de Almanya ile dostluk antlaşması imzalaması ve dört gün sonra Almanya'nın Sovyetlere Barbarossa Harekatını başlatması nedeniyle tekrar gerildi. Sovyetler, bu antlaşmayı kendisine karşı yöneltilmiş düşmanca bir

14 Söz konusu anlaşmanın hükümleri şu şekildedir: 1- Taraf devletlerden birisine karşı üçüncü bir devlet ya da birkaç devlet tarafından askeri bir eylemde bulunulduğu takdirde, diğeri tarafsızlığını muhafaza edecektir. 2- Taraf devletlerden her biri, ötekine karşı her türlü saldırıdan kaçınacak, diğere tarafa karşı yöneltilen hiçbir ittifaka ya da siyasal nitelikte hiçbir antlaşmaya katılmayacaktır. 3- İşbu antlaşma onaylanıncaya kadar yürürlüğe girecek ve yürürlük süresi 3 yıl olacaktır. Taraflardan biri antlaşmanın süresinin sona ermesinden 6 ay önce antlaşmayı feshetmek istediğini tebliğ etmezse üç yıllığına imzalanan antlaşmanın süresi bir yıl daha uzayacaktır. *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 13-15. Antlaşmanın süresi, 17 Aralık 1929'da imzalanan protokol ile iki yıl, 30 Ekim 1931'de imzalanan protokol ile beş yıl, 7 Kasım 1935'te imzalanan protokol ile on yıl daha uzatılmıştır.

15 Sovyetler Birliği 1921'den beri Karadeniz boğazları üzerinde Türkiye egemenliğini tanımakla birlikte, boğazların öncelikle Karadeniz devletleri için bir güvenlik meselesi olduğu gerekçesiyle ortak savunma fikrini savunmuştur. Gasratjan, Manvel Arsenovich, and Petr Pavlovich Moiseev Manvel Arsenovich. SSSR i Turtsija 1917-1979. Moskva: Nauka, 1981.

16 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, Tom 19, (SSCB Dış Politika Belgeleri, Cilt 19, Ocak-Aralık 1936), s. 502

17 Mustafa Aydın, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 419-422.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

eylem olarak gördü.¹⁸ Müttefik Devletlerden Almanya'ya karşı savaşa katılması konusunda Türkiye'yi ikna etmelerini ve gerekirse baskı yapmalarını istedi.¹⁹ Sovyet hükümetine göre Türkiye'nin tarafsızlık politikası Türk sivil ve askeri yöneticilerinin derin Alman sempatisi ve hükümetin Nazi Almanyası ile fiili işbirliği nedeniyle sakatlanmıştı.²⁰

Türk-Rus ilişkilerinin uzun tarihine bakıldığında, 1920'lerden 1930'lara uzanan dostluk ve işbirliği sürecini bir parantez olarak görmek mümkündür. Bu geçici dostluk döneminde bile, Türk yönetici kadrolarının geçmiş deneyimler ışığında Rusya'nın kuzeydeki büyük güç olarak Karadeniz ve boğazlar yoluyla Türkiye'nin egemenliğini tehdit etme olasılığı önemli kararlar alınırken hep hesaba katılan bir unsur oldu. Lozan görüşmeleri sırasında da, Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda Türk egemenliğini savunmasına rağmen Türk heyetinin Sovyet heyetiyle bu konuda birlikte hareket etmemesinin en önemli nedeni Rusya'nın geçmişte olduğu gibi yeniden Boğazları ve İstanbul'u egemenliği altına alma yönünde hareket etmesi olasılığıydı.²¹ 1943 sonundan itibaren İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etmek yönündeki çabalarını boşa düşüren, Türkiye'nin Sovyetlerin güçlü bir unsurunu oluşturduğu bir koalisyonun parçası olmaya dönük güçlü çekincesiydi. Türkiye, savaşa girmesi durumunda Kızıl Ordu'nun operasyonlarının sahasına dönüşmekten ya da savaş sonunda büyük güçler arasındaki paylaşım sırasında Sovyet etki alanı içinde kalmaktan çekinmekteydi. İngiltere ve ABD'den savaş sırasında beklentisi büyük güçler arasında Sovyetler Birliği'nin savaştan aşırı güçlenerek çıkmasını önleyecek bir denge kurulmasıydı.²² Türkiye için savaşa girmesi durumunda en elverişli yol Balkanlardan Kırım'a uzanacak, bir yandan faşist güçlerin yenilgisini sağlarken, bir yandan da Rusya ve Türkiye arasında güvenlik kuşağı oluşturacak Türk-İngiliz-Amerikan askeri harekattı. Ancak böyle bir hareket bir teklif olarak hiçbir zaman Türkiye tarafından masaya konmadı.²³ İngiltere, Balkanlarda Türkiye'ye askeri bir rol biçerek, bölgenin bütünüyle Sovyet kontrolüne girmesini önleme hesabı yapıyordu. Ancak Türkiye'yi tatmin edecek bir askeri yardım ve sahada askeri işbirliğine yanaşmıyordu. Sovyetler Boğazların Türkiye'nin tarafsız pozisyonu nedeniyle Kızıl Ordu'nun gemilerine kapatılmasına tepki

18 Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XXV, sayı 1, 1970, s. 49-52.

19 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri: 1920-1953*, TTK, Ankara, 2010, s.255.

20 1943-1945 arası dönem Sovyet basınında çok sayıda Türkiye'nin savaşta tarafsızlığını sorgulayan ve Türkiye'yi Almanya ile işbirliği yapmakla suçlayan yazı yayınlanmıştır. 11 Eylül 1943 tarihinde İzvestiya'da yayınlanan Vasilyev imzalı "Türkiye'nin tarafsızlığı kime yarıyor?" başlığını taşıyan yazıda Türkiye'nin Almanya ile 18 Haziran 1941'de dostluk ve saldırmazlık anlaşması yapması ile birlikte Türk politikasının son derece çelişkili bir duruma düştüğü iddia edilmiştir (İzvestiya, 11 Eylül 1943). Yine aynı gazetede, 18 Mart 1944'te Türkiye'deki pan-Türkist grupların Almanya tarafından fonlandığından söz edilmiş (İzvestiya, 18 Mart 1944), 8 Ağustos 1944'te yayınlanan "Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini koparması üzerine" başlıklı yazıda Türkiye'nin savaş boyunca Almanya'ya stratejik hammadde, özellikle de krom tedarik etmeye devam ettiği ifade edilmişti (İzvestiya, 8 Ağustos 1944). Yine aynı yazıda 1944 yılı Haziran'ın ilk haftalarında Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verildiği, savaş boyunca Türk yöneticilerin Almanya'yı desteklemeye devam ettiği belirtiliyordu. Sovyet görüşüne göre Türkiye savaş boyunca Almanya'nın zaferine ve müttefik güçleri arasındaki ittifakin dağılmasına odaklanmıştı. 31 Ağustos 1944'te İzvestiya'da çıkan "Pratikte Türk-Alman ilişkilerinin kesilmesi nasıl görünüyor?" başlıklı haberde diplomatik ilişkilerin resmen kesilmesine rağmen Alman diplomatların ülkeyi terk etmediği, Alman propagandasına devam ettikleri, ajanlık faaliyetlerini sürdürdükleri belirtiliyordu (İzvestiya, 31 Ağustos 1944).

21 Nigâr Maharramova Cengiz, "Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 36 (2019): 179-198, s. 190.

22 Weisband'in iddiasına göre, bunun için Türkiyeli yöneticiler Almanya'ya koşulsuz teslimiyet dayatması yerine, savaşı bitirecek dengeli bir uzlaşma sağlanmasından yana İngiltere'ye telinde bulunmaktaydı. Edward Weisband, *Turkish Foreign Policy: 1943-1945*, Princeton University Press, 1973, pp. 319-320.

23 Weisband, 322-323

duyarak Türkiye'ye savaşa girmesi için baskı yapılmasını telkin ediyordu.²⁴ ABD ise Türkiye'nin savaşa girmesi konusuna ortakları kadar sıcak bakmamakla birlikte uyumu bozacak bir tavır takınmadı.²⁵ Neticede, Türkiye'nin tarafsızlık politikası savaşın ilk yıllarında müttefikler için avantaj yaratsa da, 1943 sonu itibarıyla savaşa girmek konusunda ayak diremesi savaş sonrası yeni uluslararası sistemin oluşumdan Türkiye'nin yeri konusunda soru işaretleri oluşturdu.²⁶ Bu durum, Ankara'yı endişeye düşürecek şekilde İngiltere-Türkiye ittifakında sarsıntı yaratırken, Sovyetler Birliği'nde Türkiye karşıtı bir pozisyonun güçlenmesi ile sonuçlandı.²⁷

Sovyet basını 1943 yılından itibaren Türkiye karşıtı yazılar yayınlamaya başladı. Savaşın ilk yıllarındaki olumlu tutum, 1944 yılına gelindiğinde radikal biçimde değişmişti. Sovyet hükümetinin basın aracılığıyla Türkiye'ye yönelttiği suçlamalar arasında Türkiye'nin savaş yıllarında tarafsızlık politikasını Almanya lehine bozduğu, Montreaux Sözleşmesinin hükümlerini faşist güçler için delerken, Sovyetler için hiçbir esneklik göstermediği iddiaları vardı. Türkiye'nin ABD'yle giderek belirgin hale gelen yaklaşımına ilişkin eleştirel yazılar da aynı dönemde yayınlandı.²⁸

Bu tür yazılar Sovyetlerin Türkiye ile yeni bir anlaşma için şartlar öne sürmesinin ardından bir basın kampanyası olarak geniş biçimde Sovyet yayın organlarında yerini alacaktı.

C. Türk-Sovyet Diplomatik Krizine İngiltere ve ABD'nin Yaklaşımları (1945-47)

Sovyetler Birliği'nin Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Vyacheslav Molotov'un Mart 1945'te Moskova'daki Türk Büyükelçisi Selim Sarper'le yaptığı görüşmede Türkiye'yle süresi dolmakta olan 1925 tarihli dostluk saldırmazlık anlaşmasının gözden geçirilmesini gündeme getirmesiyle başlayan Türk-Sovyet diplomatik krizinin arka planında savaşın hemen öncesinde ve savaş sırasında iki ülke arasındaki fay hatlarını güçlendiren çok sayıda olay vardı. Molotov'la yaptığı görüşmelerle tarihe geçen Türk büyükelçisinin Yalta Konferansı sonrası, henüz Sovyet talepleri açıkça dile getirilmiş değilken, Moskova'da yaptığı görüşmelere ilişkin değerlendirmeleri Türk diplomasisinin Rusya ile ilişkilerde kötü olasılıklara hazırlıklı olduğunu göstermektedir: Sarper, temaslarından edindiği izlenimler sonucunda, Rusların tavrının dostane değil, temkinli ve hatta soğuk olduğunu; savaş sırasında Türkiye'nin duygusal olarak Almanya'nın tarafını tuttuğunu düşündüklerini belirtmektedir. Ruslara göre Türkiye bir Rus-İngiliz anlaşmazlığında İngiltere'den yana saf tutacaktır. Sarper, Rusların uygun zaman geldiğinde Boğazlar meselesini gündeme

24 Türkiye 2 Ağustos 1944'te gerçekleşen TBMM oturumunda alınan kararla Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesti. 23 Şubat 1945'te ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bu sürecin ayrıntılı bir analizi için: Gürbüz Arslan- Gözde Somel, "Ulusal ve Yabancı Basında Türkiye'nin Almanya ile Japonya'ya Savaş İlanı (23 Şubat 1945)", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1837-1866.

25 Roosevelt hükümetinin Türkiye'nin savaşa girmesine sıcak bakmamasının nedeni, bunun bir Balkan seferberliği anlamına geleceğini ve ikinci cephenin açılmasını geciktireceğini düşüncesiydi. Bu gecikme, savaş sonrası yapılanmada savaşta asıl bedeli ödemiş olan Sovyetlerin talepleri karşısında ABD ve İngiltere'nin argümandan yoksun kalması sonucunu doğurabilirdi. Gabriel Kolko, *The Politics Of War, The World And United States Foreign Policy, 1943-1945*, Pantheon Books, New York, 1990, p. 22.

26 Bilgin, 50-51.

27 Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 20-21.

28 Örnek olarak şu yazılara bakılabilir: "Türk Sovyet İlişkileri Üzerine", *İzvestiya*, 21. Mart 1945; İ. Vasilyev, "Türk Boom'u", *İzvestiya*, 26 Nisan 1946; "Karadeniz Boğazları Üzerine", *İzvestiya*, 18 Ağustos 1946.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

getireceklerini, Türk-Sovyet anlaşmasını ise anlaşma süresinin dolmasından altı ay önce feshedebileceklerini tahmin etmektedir.²⁹

Moskova yönetiminin Karadeniz Boğazlarında Türkiye'nin tek taraflı egemenliğine dayalı mevcut statükoyu ortadan kaldırmak üzere ilk hamlesi, yirmi yıldır yürürlükte olan 1925 tarihli Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması'nı feshetmek istediği yönündeki notası oldu. Notada, antlaşmanın İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan yeni şartlara uymadığı ve iyileştirilmesi gerektiği ifade edilmiş ancak antlaşmada eksik bulunan veya güncellenmesi istenilen noktalar belirtilmemişti. Yeni bir antlaşmanın, *Türkiye'nin* yeni koşulları görüşmek üzere istekte bulunması halinde *mümkün olabileceği söylenmişti*.³⁰ Bu noktada, Sovyetlerin öne süreceği şartlar kimse için sürpriz olmadı. Sovyetler Birliği'nin boğazlar rejiminde kendi lehine bir değişiklik talebi yeni bir durum değildi. Sovyet hükümeti 1936'da Montrö'de Sovyetlerin güney kıyılarının güvenliğini sağlamadığını bildirmişti. 1939'da Türk-Sovyet görüşmelerinde, 1940'da Nazilerle yapılan pazarlıkta Boğazlar rejiminin ikili anlaşmayla değiştirilmesine uğraştılar. Savaşın bitiminde Sovyet hükümeti güçlenen konumu ve müttefiklerin desteği ile Boğazlar rejimini değiştirebileceğini düşündü.³¹

Türkiye *önce 4 Nisan tarihli notayla, yeni şartları görüşmeye hazır olduğunu bildirdi*;³² ardından Türkiye'nin Moskova elçisi Selim Sarper 21 Mayıs'ta Ankara'daki Sovyet elçisi Vinogradov'u ziyaret etti. Moskova yönetimi, bu görüşmeyle Türkiye'nin ikili ilişkileri geliştirmek adına ittifak talebinde bulunabileceğini *öğrenmiş oluyordu*.³³ 7 Haziran'da Moskova'da Sarper'in Molotov ile yaptığı görüşme Sovyetlerin öne süreceği koşullar konusundaki belirsizliği ortadan kaldırdı.

Her ne kadar söz konusu talepler ilk kez Sovyetler tarafından muhataplarına iletiliyor olsa da, 1925 antlaşmasının uzatılması için Sovyetlerin ne gibi talepler öne süreceği Türk ve batılı hükümetler tarafından az çok biliniyordu. Basında da konuyla ilgili spekülasyonlar yer almıştı. Örneğin, 22 Mart 1945 tarihli İngiliz The Guardian gazetesinde Sovyet liderlerin, Brest-Litovsk Antlaşması'yla Türkiye'ye verilen Kars ve Ardahan'ın iadesini istedikleri yönünde iddiaların bulunduğu bahsedildi.³⁴ Yine İngiliz Observer gazetesinde 25 Mart'ta Moskova, Boğazlarda Yeniden Yerleşim İsteyebilir" başlıklı bir makale yayınlandı.³⁵ Burada ilginç olan İngiliz gazeteleri Sovyet niyetleri konusunda kısa zamanda gerçek olduğu ortaya çıkacak kötümser bir tablo sunarken, Amerikan New York Times gazetesinin Mart ayındaki Molotov-Sarper görüşmesinin ardından Boğazlar sorununun Yalta Konferansı'nda Sovyetleri tatmin edecek bir şekilde ele alınması nedeniyle antlaşmanın

29 Mustafa Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, Tauris Academic Studies, London, New York, 2007, p. 52.

30 "V Narkomindele SSSR Zayavleniye Narodnogo Komissara Inostrannih Del SSSR Tov. Molotova v Svyazi c Predstoyashim Okonçaniyem Sroka Deistviya Sovetsko-Turetskogo Dogovora ot 17 Dekabrya 1925 g.", *Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuza v Period Oteçestvennoy Voyni*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi, Moskva, 1947, s. 146

31 Smolnyak, 50.

32 "Otvət Turetskogo Pravitelstva na Zayavleniye Sovetskogo Pravitelstva o Denonsatsii Turetsko-Sovetskogo Dogovora", *Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuza v Period Oteçestvennoy Voyni*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi, Moskva, 1947 s. 163.

33 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: II. Dünya Savaşı...*, s. 256-259.

34 *Ayın Tarihi*, Mart 1945, Sayı 136, s. 58.

35 The Observer, "Moscov May Seek 'Straits' Resettlement", 25 Mart 1945, s. 1.

feshinin bununla ilgisinin olmadığı iddia edilmekte, toprak talebi meselesine ise hiç girilmemekteydi.³⁶ New York Times'ın 8 Nisan günlü analiz yazısında, Sovyetlerin bu yüzyılda meydana gelen savaşlardan çektiği acı ve yaşadığı sıkıntı dolayısıyla, benzer bir durumla karşılaşmamak için dostluk ve güvenliğe dayalı yeni bir dış politika inşa etmek istediğinden bahsediliyordu. Sovyetlerin bu politika kapsamında, batıdaki komşularıyla dostluk anlaşmaları sistemini hayata geçirmek ve SSCB ile dostane ilişkileri engelleyecek faşist ve Sovyet karşıtı yaklaşımları ortadan kaldırmak istediği ifade ediliyor, Moskova yönetiminin Türk-Sovyet Antlaşması'nın güncellemesi gerektiği yönündeki çıkışının bu açıdan ele alınmasını gerektiğine vurgu yapılıyordu.³⁷ İngiliz ve Amerikan basınının arasında bilgi ve yaklaşım düzeyindeki bu fark, Sovyetlerin öne süreceği koşulların ABD nezdinde bilinmemesiyle değil, konuyla ilgili daha dikkatli bir dil tercihi ile ilgiliydi. Bu dil kamuoyunu yönlendirmede başrol oynayan basına da yansımıştı. 6 Nisan tarihli The Wilmington Morning Star gazetesinde geçen ifadeler bunun açık ifadesiydi. İlgili yazıda Washington'un söylenenlerin aksine, Sovyetlerin Türklere antlaşmasını ilga etmesini "şaşkınlık ve hayal kırıklığıyla" karşılamadığı ifade ediliyordu. Gazete, Washington'un söz konusu girişimi, süresi dolan bir antlaşmaya ilişkin zamanında yapılmış bir bildirim olarak gördüğü vurguluyordu. Antlaşmanın yapıldığı dönemdeki mevcut koşulların ortadan kalkması nedeniyle Moskova yönetiminin, Türkiye ile yeni bir antlaşma yönündeki talebinin gayet makul olduğunu belirtiyor; ayrıca SSCB'nin Türklere ve diğer ülkelere fazla gelen taleplerinin olabileceğine, ancak olayların böyle gelişeceği yönündeki bir beklentinin de yanlış çıkabileceğine işaret ediliyordu.³⁸

7 Haziran görüşmesinde Molotov iki ülke arasında yeni bir anlaşmanın Türkiye'nin, 1921 Moskova Antlaşması'yla haksız bir şekilde elde ettiği toprakları iade etmesi,³⁹ Karadeniz'in güvenliği için Sovyetlere Boğazlarda üs vermesi ve Montreux Sözleşmesi'nde değişiklik yapmayı kabul etmesi halinde mümkün olacağını bildirdi.⁴⁰ *Türk elçisi cevaben sınır değişikliğinin söz konusu olamayacağını, Boğazlarda üs verilmesi konusunun ancak bir savaş halinde ve Türk-Sovyet ittifak anlaşmasının varlığı durumunda yetkililer tarafından ele alınabileceğini, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin çok taraflı bir anlaşma olması nedeniyle ikili müzakerelerin konusu olamayacağını* belirtti.⁴¹ Ankara'dan Sarper'e gelen talimat da yeni bir antlaşma yolunda söz konusu Sovyet beklentilerinin hiçbirinin kabulünün mümkün olmadığı ve görüşmelerin Moskova yönetiminin tavrında değişiklik olması halinde devam edebileceği yönündeydi.⁴²

Söz konusu görüşmede Molotov'un *öne sürdüğü* koşullar iki ülke arasında hiçbir resmi yazışmada geçmese de, görüşmeyi takip eden iki yıl boyunca Sovyet yönetimi konuyu Yalta Konferansı'ndan başlayarak *çeşitli diplomatik ortamlarda gündeme getirdi*; ayrıca Türk hükümetine karşı bir *basın kampanyası* zaman zaman şiddeti artacak biçimde

36 *The New York Times*, "Turks Still Silent On Soviet Treaty", 26 Mart 1945, s. 7.

37 *The New York Times*, "Soviet Union Has Mapped Extensive Foreign Policy", 8 Nisan 1945, s. 56.

38 *The Wilmington Morning Star*, "Russian Policy", 6 Nisan 1945, s. 4.

39 Molotov'un görüşme esnasında net olarak ifade etmediği toprak iadesi meselesi, 28 Haziran 1945'te Vinogradov'un, ABD Büyükelçisi Wilson ile yaptığı görüşmede resmen ifade ettiği şekliyle Kars ve Ardahan'ın iadesidir. Bkz. FRUS, The Conference of Berlin....., I, Document 692, Page 1031-1032.

40 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: II. Dünya Savaşı.....*, s. 265-267.; Agil Hacıyev, *Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında, Sovyetler Birliği'nin Türkiye Algısındaki Değişim ve Dış Politikaya Yansımaları (1939-1953)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 129-133.

41 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: II. Dünya Savaşı.....*, s. 265-267.

42 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: II. Dünya Savaşı.....*, s. 268.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

devreye sokuldu. İngiliz ve Amerikan dışişlerinin “sinir savaşı” olarak nitelendirdiği bu süreçte Türk tarafı da “Sovyet tehdidi” gündemini batılı muhatapları nezdinde sıcak tutmaya ve krizi onlarla yakınlaşmak için bir fırsat olarak değerlendirmeye çalıştı.⁴³ New York Times gazetesinde Türkiye’nin bu çabası, “Türkler Müttefikleri, Sovyetlerin Önündeki Kalkan Olarak Görüyor” başlıklı makalede ele alınmış; Ankara yönetiminin, Boğazlarda üs ve ilhak gibi Sovyetler taleplerinin abartılması halinde ABD ve İngiltere’nin Türkiye’nin egemenliğini koruyacağını umduğu iddia edilmiştir.⁴⁴ Öte yandan, kriz boyunca Sovyetler Birliği taleplerinin kabul edilmemesi durumunda Türkiye’ye askeri müdahale gibi bir gündemin olmadığını çeşitli şekillerde ifade etti. Sovyetlerin savaş sonrası koşulları, savaş sonrası Avrupa’yı yeniden yapılandırma süreci içindeki tutumu bu ülkenin saldırgan bir dış politika pratiğini hayata geçirme olasılığının düşük olduğunu gösteriyordu. Nitekim İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin yanında Türkiye de Sovyet askeri müdahalesini ciddi bir ihtimal olarak değerlendirmemekteydi. Türkiye’deki görevi sona eren Amerikan elçisi Steinhardt 31 Mart 1945’te, Ankara’dan ayrılmadan önce Amerikan dış işlerine gönderdiği raporda bunu açıkça ifade etmektedir. Türk dışişleri bakanı Hasan Saka ile yaptığı görüşmeyi aktaran elçi, bakanın Sovyet hükümetinin alışıldık yöntemlere başvuracağını, basın ve radyo aracılığı ile Türk hükümetine acımasız eleştiri ve kınamada bulunacağını ancak silahlı güç kullanımına yönelmeyeceğini düşündüğünü aktarmaktaydı. Saka’ya göre, Sovyetler Almanya’yı karşı savaşta çok fazla kayıp vermişti; şimdi ise Almanya, Polonya, Romanya ve Bulgaristan’da önemli miktarda askeri güç bulundurma zorunluluğu içindeydi. Aynı zamanda Sovyet kentlerini, sanayisini ve ulaşım sistemini ayağa kaldırması gerekiyordu. Saka, ayrıca Sovyetler Uzak Doğu’ya Japonya’ya karşı savaş için askeri gücünü kullanmayı tercih edeceğini düşünüyordu.⁴⁵ 7 Nisan’da ABD’nin Londra Büyükelçisi Winant, Washington’a gönderdiği notta, Rusya’nın bir çeşit müdahaleye hazırlandığı söylentileri yayılsa da, Rusya’nın askeri hareketliliğinin Türkiye’ye karşı yürüttüğü sinir harbinin bir

43 Literatürde Türkiye’nin belli nedenlerle Molotov’un Sovyet şartlarını açıklamasının ardından bilinçli şekilde “Sovyet tehdidini” abarttığı tezini öne süren çalışmalar mevcuttur. Dönemin Türk yöneticilerinin görüşlerinin yer aldığı belgeler ışığında öne sürülen bu teze göre, kamuoyuna ve Batılı hükümetlere yansıtıldığından farklı olarak, Türk hükümeti nezdinde bir Sovyet işgali ihtimalinden çok SSCB’nin toprak ve üs talebinin pazarlıkta el yükseltmek amacıyla öne sürerek Boğazlar rejimini kendi lehine çevirmek amacıyla sert bir diplomatik kampanya yürüttüğü görüşü hakimdir. Behlül Özkan, “1945 Türkiye-SSCB Krizi: Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası”, *Türkiye Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler-Kuşku ile Komşuluk*, Der. G. Özcan, E. Balta, B. Beşgül, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017. Oluşmakta olan yeni uluslararası sistemden dışlanmaya neden olacak şekilde Sovyetlerle yaşanan krizde ABD ve İngiltere’yi yanına çekememe ihtimali Türk yöneticilerini kaygılandırıyor. Molotov’un 7 Haziran 1945’te Sovyet koşullarını belirtmesinin ardından Türk yöneticilerin ısrarla ABD ve İngiltere’den görüş talep etmesi, bu ülkelerin diplomatlarının nabzını yoklaması savaş sonrası yalnız kalma korkusundan da kaynaklanıyordu. Türkiye’nin savaşın bitimindeki zor durumu Amerikan basınına da yansımıştı. The Wilmington Morning Star, 14 Temmuz tarihli bir yazısında, Türkiye’nin savaştaki tarafsızlığının şimdi onu zor duruma düşürdüğünden bahsediyordu. Savaş boyunca bir yandan Hitler Almanya’sının elçisi Von Papen’in, diğer yandan Batı adına Anthony Eden’in Türkiye’ye yönelik kurları, Türkiye’yi peşinde iki sevgili olan ve işine geldiğinde birine gelmediğine diğerine yüz veren bir genç kız haline getirmişti. Hassas bir dengede korunan tarafsızlık Türkiye’yi işgalden, askeri çatışmalardan ve kaynaklarını harcamadan kurtarmıştı. Ancak, savaş sonrası durum değişmişti. Çünkü Türkiye artık nereye sığınacağını ve sınırlarını nasıl koruyacağını bilememekteydi. Çanakkale’den Balkan sınırına kadar karşılaştığı pek çok sorunu kendi başına çözememekte ve savaştaki tutumu nedeniyle de dostlarını araya girmeleri için çağırılmamaktaydı. Savaşta silahlanmayan Türkiye, Sovyetlerin Çanakkale’yi ele geçirmeye kalkması veya Sovyet dostu Yugoslavya’nın kaba kuvvetine maruz kalması durumunda mücadele edebilecek durumda değildi. Dünya savaşırken Türkiye’nin barışta kalması çok akıllıca bir yol gibi görünürken Avrupa’ya barışın geri döndüğünün iddia edildiği zamanlarda seçilen yol hiçbir işe yaramamıştı. *The Wilmington Morning Star*, “Turkey On A Spot”, 14 Temmuz 1945, s. 4.

44 *The New York Times*, “Turks View Allies As Curb On Soviet”, 2 Ağustos 1945, s. 10.

45 *FRUS, The Near East and Africa*, Vol. VIII, Document 1190, Page 1230.

parçası olduğunu, mevcut koşullarda saldırı düzenlemesini düşünmenin komik olduğunu yazıyordu.⁴⁶

Sovyet yöneticileri Karadeniz boğazlarının yönetimiyle ilgili revizyon taleplerini Ekim 1944'te müttefikler arası Moskova konferanslarının dördüncüsünde Churchill ve Stalin arasında gerçekleşen görüşmelerde açıkça dile getirmeye başlamışlardı. Churchill Moskova'da Sovyetlerin boğazlardan barış ve savaş zamanlarında serbest geçiş hakkı istemesini makul bulduğunu ifade etmişti. Stalin ise Churchill'e Yalta Konferansı öncesi bir öneri hazırlayacaklarını bildirdi. Churchill Roosevelt'e hem Japonya'nın mevcut anlaşmadaki imzası, hem Türkiye'nin hala Almanya'ya savaş ilan etmemiş olması nedeniyle Boğazlar Sözleşmesi'nde değişikliğin yerinde olacağını bildirdi. Roosevelt'in Yakındoğu ve Afrika Departman'ından aldığı tavsiye boğazlarla ilgili tartışma yürütecek bir konferansı önlemeye çalışmak ama eğer kaçınılmaz hale gelirse tüm imzacı devletlerin katılımıyla Montrö'de öngörüldüğü gibi bir konferansın toplanması oldu.⁴⁷

Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) Boğazlar rejimi konusu *gündeme gelmiş*, *Sovyetler* Boğazlarla ilgili beklentilerine ilişkin müttefiklerinin olumsuz tutumuyla karşılaşmamıştı. Aslında Türkiye gibi İngiltere için de en iyi durum Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin olduğu gibi korunduğu durumdu. Montreux Sözleşmesi'ndeki değişiklik ihtiyacı İngiltere açısından sadece imzacılardan Japonya'nın Sözleşmeden çıkması olabilirdi.⁴⁸ Amerikan yönetimi de sözleşmenin iyi işlediğini düşünüyordu, değişikliğin hiç gündeme gelmemesini umuyordu.⁴⁹ Sözleşmede büyük değişiklikler, Türkiye'nin egemenliğini tehlikeye attığı gibi, Balkanlar ve Yakın Doğu'daki politik ve stratejik dengeleri değiştirebilirdi.⁵⁰ Bu nedenle, ABD'nin ve İngiltere'nin Boğazlarla ilgili çıkarının statükonun korunmasından yana olduğu Amerikan büyükelçisi Wilson tarafından 23 Ağustos 1946 tarihli mektubunda *açıkça ifade edilmişti*.⁵¹ *Öte yandan, savaş sırasında Rusya'nın boğazlarla ilgili karşılaştığı güçlükler ve savaş sonrası dengeler açısından Rusya'nın talebine duyarsız kalmak* imkansız görünüyordu. Bu nedenle, Montrö sözleşmesinin Rusya'ya serbest geçiş hakkı tanınacak biçimde güncellenmesine İngiliz hükümeti rıza gösterme eğilimindeydi. *İngiltere'nin hesaplarını bozan Sovyet hükümetinin üç büyükler arasında bağlanmadan*, Boğazlar konusunu Türkiye ile ikili müzakerelerin konusu haline getirmesi, Türkiye'yi Boğazların egemenliği konusunda üs talebini öne sürerek baskı altına almasıydı.⁵² Bundan sonra İngiltere ve ABD sistematik biçimde Türkiye'ye Sözleşmenin uluslararası boyutu nedeniyle konuyu Sovyetlerle baş başa müzakere etmekten kaçınmasını telkin edecek, kamuoyuna yönelik de Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin ancak tüm tarafların ortak kararıyla revize edilebileceği tezi işlenecekti.⁵³

46 FRUS, *The Near East and Africa*, Vol. VIII, Document 1192.

47 Cmolnyak, 50.

48 *The Guardian*, "Independent American Inquiry Into The Balkans", 12 Ekim 1945, s. 8.

49 Kolko, *The Politics Of War*, 366.

50 Tamkin, 170.

51 FRUS, *The Near East.....*, VII, Document 673.

52 Cmolnyak, 52.

53 İngiliz ve Amerikan basınında bu tezin işlendiği çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür. Örneğin: İngiliz *The Guardian*, 28 Haziran 1945 tarihli sayısında Sovyetlerin barış konferansını beklemeden taleplerini Türkiye'ye iletmesini, uluslararası bir toplantı öncesi ikili bir anlaşmaya varmak niyeti olarak yorumlamıştır. Türkiye'nin bu taleplere itiraz etmesinin muhtemel olduğunu ve konunun Potsdam Konferansı'nda gündeme getirileceğini söylemiştir. Gazeteye göre Kars ve Ardahan'ın iadesi, Boğazlarda üs verilmesi, Montreux Sözleşmesi'nin ikili olarak gözden geçirilmesi ve Balkan sınırında değişiklik gibi Sovyet talepleri konusunda Türkiye'nin tavrı olumsuz

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi
(1945-1947)

İngiltere'nin bu noktada Türkiye'yi fevri diplomatik adımlardan uzak tutmaya çalışırken, ABD'yi inisiyatif almaya zorladığı görülmektedir. ABD ise İngiltere'nin Sovyet taleplerine karşı paralel nota önerisini Haziran 1945 gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmesinin dostane bir ortamda ve fikir alışverişi havasında geçtiğini iddia ederek, İngiltere ve ABD'nin ortak bir yaklaşım geliştirmesi durumunda bu havanın bozulacağını öne sürerek reddetti.⁵⁴ ABD, Potsdam Konferansı öncesi ve Sovyetleri Japonya'ya karşı savaşta işbirliğine ikna etmeye çalışırken ilişkileri gerekir bir adım atmaktan kaçınılmaktaydı.⁵⁵ Daha temelde yatan sorun ise, ABD'nin henüz Yakın Doğu ve Türkiye politikasında bir netliğe kavuşmamış olmasıydı. ABD savaş yıllarında içeride ve dünya kamuoyu nezdinde yıpranmış Türk hükümetinin peşinde dünyanın yeni bir uluslararası krize sürüklenmesinden çekinmekteydi.⁵⁶ Ayrıca, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bir uzlaşma sağlanabileceğini düşünmese de iki ülke arasındaki müzakere sürecine müdahale etmeyi uygunsuz bulmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili taleplerine karşı Türkiye'den yana açık tavır alınması durumunda ABD'nin Brezilya, Arjantin ve Portekiz hükümetleriyle yürüttüğü askeri üs pazarlıklarının meşruiyet kaybına uğrayacağını düşünmekteydi.⁵⁷ Son olarak kendi kamuoyunda halen etkili olan Sovyet sempatisini hesaba katmak zorundaydı.

Bu çelişkiler bağlamında Potsdam Konferansı'nda (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) soruna makul bir çözüm bulunamayacağı yönünde tahminler New York Times gazetesinin 15 Temmuz 1945 tarihli sayısında kamuoyuna yansıtılmıştı. Gazetede, İngiltere'nin Türkiye ve Boğazlar meselesine verdiği önemin giderek azalması sebebiyle SSCB'nin Boğazlardaki hâkimiyetini kabul etmeye zorlandığı ifade ediliyordu. ABD'nin Çanakkale'nin uluslararası bir su yolu olması talebinde bulunması halinde, Sovyetlerin de Süveyş ve Panama kanalı için benzer bir talepte bulunma hakkı elde edeceğine dikkat çekiliyordu. Bu nedenle Üç Büyüklerin karşılıklı imtiyaz-taviz ilişkisinin birbirini kilitlediğine işaret ediliyordu.⁵⁸

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda Sovyet talepleri, resmî olarak 22 Temmuz'dan itibaren görüşülmeye başlandı. Konuyu gündeme getiren Churchill yaptığı konuşmada, Türklerin ittifak teklifine karşılık öne sürülen Sovyet taleplerinin, Türkiye'de toprak bütünlüğü ve İstanbul'un güvenliği konusunda endişeye yol açtığı üzerinde durdu.⁵⁹ Buna karşılık Moskova yönetimi söz konusu talepleri Türkiye'nin ittifak teklifine karşılık öne sürdüğüne vurgu yaptı. İttifak teklifine karşılık kendilerinin, 1921 yılında Sovyet Ermenistan'ı ve Gürcistan'ından haksız bir şekilde koparılan toprakların iadesini, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması için Boğazlarda üs verilmesini ve adil bir anlaşma olarak görmedikleri Montreux Sözleşmesi'nde değişikliğe gidilmesini talep ettiklerini belirtti. Özellikle Türkiye'ye karşı

---

olacaktır. Türkiye, bu konulardan sadece uluslararası bir düzeyde ele alınacak olması dolayısıyla Montreux Sözleşmesi'nde değişikliğe taraftardır. *The Guardian*, "The Dardanelles", 28 Haziran 1945, s. 8. Amerikan *Yorkshire Post* gazetesi 28 Haziran günlü sayısında, Türklerin Sovyet talepleri konusunda çekingen davrandığını söylemiş ve özellikle Boğazlar rejiminin yalnız SSCB ve Türkiye'ye ait bir mesele olmadığını altını çizmiştir. İngiltere dâhil olmak üzere birçok ülkenin bu sözleşmeyi imzaladığını hatırlatmış ve bu bakımdan antlaşmanın tekrar gözden geçirilmesi işinde imza sahibi devletlerin de hesaba katılmasının lazım geldiğini ifade etmiştir. *Ayın Tarihi*, Haziran 1945, Sayı 139, s. 151-152. *Ulus*, 29 Haziran 1945, s. 3.

54 Bilgin, 56.

55 Cmolnyak, 53.

56 Tamkin, 177.

57 Ibid.

58 *The New York Times*, "Agenda For Big Three Conference: One world", 15 Temmuz 1945, s. 39.

59 *FRUS, The Conference of Berlin.....*, II, Page 256-257.

herhangi bir baskı veya zorlama söz konusu olmadığına altını çizerek SSCB'nin Türkiye için bir tehdit oluşturmadığı konusunda müttefiklerini ikna etmeye çalıştı.⁶⁰ Ardından konuyu Boğazlarla ilgili beklentilerine getirerek Montreux Sözleşmesi'nin mevcut şartlara uymaması nedeniyle kaldırılmasını, Boğazların kontrolünün Türkiye'yle birlikte SSCB'ye verilmesini ve Boğazlarda, Türk askerî üslerine ilaveten Sovyet askerî üslerin kurulmasını talep etti.⁶¹ Sovyet lideri Stalin, *Türkiye'nin etkin bir şekilde boğazlardan serbest geçiş hakkını güvence altına alma gücü olmadığını* ve Montreux'de *Türkiye'ye ticari ve askeri gemilerin Boğazlardan geçiş izni için savaş tehdidi olup olmadığına karar verme yetkisi* verilmiş olmasının "imkansız bir durum" yarattığını belirtti.⁶² Böylece Sovyet talepleri, konferansın önemli gündem maddelerinden biri haline gelmişti. Bu taleplerden toprak iadesi meselesi İngiltere'nin tepkisi ile karşılaşırken, Amerikan başkanı Truman, toprak meselesini bir Türk-Sovyet anlaşmazlığı olarak gördüğünü söyledi ve iki ülke arasında halledilmesi gerektiğini bildirdi.⁶³ Sovyetlerin ülkelerini korumak adına Boğazlarda üsse sahip olması gerektiği yolundaki isteği, iki müttefikinden de destek görmedi. Sovyet heyetinin taleplerine karşılık, Truman uluslararası su yollarının tüm dünyaya açık ve geçişlerin serbest olması gerekliliğinden söz etti; Karadeniz Boğazlarından özgür geçişin uluslararası bir rejim tarafından güvence altına alınmasını savundu.⁶⁴ Böylece konferans görüş ayrılıkları nedeniyle Boğazlar konusunda hiçbir gerçek sonuç doğurmadı. Konferans sonunda kaleme alınan ve kamuoyuna açıklanmayan bildiride Sovyet taleplerinden sadece Montreux Sözleşmesi'ndeki revizyon ihtiyacına dikkat çekildi ve konunun her üç hükümetin, Türk Hükümeti'yle doğrudan doğruya yapacağı görüşmelerde ele alınacağı belirtildi.⁶⁵

Potsdam Konferansı'nın ortaya koyduğu çözümsüzlük Türk-Sovyet geriliminin tırmanmasına neden olurken, ABD ilk kez sorunla ilgili pozitif bir önermede bulunarak inisiyatif alacağı yönünde bir beklenti yarattı. Türk hükümeti Sovyet taleplerine karşı bir ağırlık olduğu için memnundu; ancak temkinliliği de elde bırakmıyordu. Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tartışmaya açan herhangi bir formül Türk hükümeti için kabul edilebilir değildi.

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Peterson 26 Temmuz'da Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu konferansa ilişkin bilgilendirirken İngiltere'nin *"Boğazların özgürlüğünün uluslararası bir rejim tarafından sağlanması gerektiği"* yönündeki ABD teklifini desteklediğini ve Türkiye'nin de bu teklifi dikkatlice ele alacağını umduğunu ifade etti.⁶⁶ Elçi başbakana Rusya'nın her türlü girişimine kararlılıkla karşı koyması ve Boğazların ikili görüşmelerde değil uluslararası bir zeminde çözüme kavuşturulması yanıtı vermesi yönünde tavsiyede bulundu. Ayrıca Türkiye'nin Boğazlar rejimi konusunda ABD ile ortak hareket etmesinin önemini vurguladı.⁶⁷

60 FRUS, *The Conference of Berlin.....*, II, Page 257.

61 FRUS, *The Conference of Berlin.....*, II, Document 1369, Page 1427-1428.

62 De Luca, 512.

63 Görüşmeler sırasında toprak talebi ile ilgili Churchill endişelerini dile getirmiş olsa da, İngiliz yönetiminde ve kamuoyunda da genel beklenti bu talep konusunda Sovyetlerin fazla ısrarcı olmayacağı yönündeydi. 24 Temmuz 1945 tarihli Times gazetesinde Kars ve Ardahan'ın her iki taraf için de büyük bir kıymet ve önem arz etmediği belirtilerek Moskova yönetiminin sınırlarla ilgili düzenleme konusunda fazla ısrarcı olmayacağı tahmini dile getirilmiştir. *The Times*, "Turkey And The Straits", 24 Temmuz 1945, s. 5.

64 FRUS, *The Conference of Berlin.....*, II, Page 302-305.

65 FRUS, *The Conference of Berlin.....*, II, Page 1496-1497.

66 FRUS, *The Conference of Berlin.....*, II, Document 1376, Page 1437.

67 Bilgin, 58.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

Saraçoğlu hükümeti, 20 Ağustos'ta İngiltere ve ABD büyükelçiliklerine verdiği notada, Boğazlarla ilgili yapılan önerinin, Türkiye'nin egemenlik haklarını ve güvenliğini zayıflatmaması şartıyla kabul edebileceğini bildirdi.⁶⁸ Bu notaya her iki taraftan da yanıt gelmeyince Türkiye tüm dikkatini Potsdam Konferansı'nda çözüme kavuşturulamayan sorunların ele alınacağı umduğu, ABD, İngiltere, SSCB, Fransa ve Çin dışişleri bakanlarının Londra'da yapacağı toplantıya **çevirdi**. Beşler Konferansı olarak bilinen Londra'daki toplantı 11 Eylül 1945 tarihinde başladı. Ancak bu toplantıda Sovyet taleplerinden sadece Montreux Sözleşmesi'nin revizyonu gündeme gelirken, yapılacak değişikliğin Üç Büyüklerin, Türk Hükümeti'yle doğrudan yürüteceği görüşmelerde ele alınmasına karar verildi.⁶⁹ Böylece Potsdam'da alınan karar tekrarlanmış oldu. **Türkiye** bundan sonra kendisine Montreux'nün revizyonu ile ilgili yapılacak teklifleri bekleyecekti.

Amerikan yönetiminin bu dönemde Türk-Sovyet krizi ve Boğazlar sorunu ile ilgili alacağı pozisyon konusunda kararsızlığının sürdüğü görülmektedir. 20 Ağustos tarihli Türkiye notasını yanıtız bırakan ABD, Londra'da Dışişleri Bakanları Konferansında da konunun gündeme gelmesinden yana değildi. Potsdam'da kararlaştırıldığı üzere Türk hükümeti ile konuyla ilgili doğrudan temasta bulunma ve görüş bildirme konusunda da ertelemeci bir tutum içinde hareket ediyordu. Öte yanda, İngiltere'de İşçi Partisi'nin seçimleri kazanması ve Churchill'in yerini alan yeni Başbakan Clement Attlee'nin savaşın ekonomik maliyeti ve Sovyetlerle gerilimden kaçınma gerekçeleriyle Yakın Doğu meselelerinde geri planda durma yönelimi Türkiye'nin kendini yalnız hissettiği bir dönem yaşanmasına neden oldu.⁷⁰

Türkiye'nin beklediği desteği batıda görememesinin yanı sıra, 1945 yılının son ayları Türk-Sovyet krizini derinleştirecek, gerginliği tırmandıracak gelişmelere de sahne oldu. Sovyetler Birliği Kızıl Ordu birliklerini İran topraklarından çekmek konusunda İran'daki politik dengeleri değiştirme hesabıyla ertelemeci bir tutum takınıyor ve ülkenin kuzeyindeki isyan hareketine verdiği desteği arttırıyordu.⁷¹ Ekim ayında Sovyetlerin doğu ve kuzey batı sınırlarına yakın bölgelerde askeri gücünü tahkim ettiği haberleri, Gürcü akademisyenlerin Türkiye'nin Doğu ve Karadeniz bölgelerinin tarihsel olarak Gürcistan'a ait olduğunu iddia eden deklarasyonunun Sovyet gazetelerinde yayınlanması⁷², Moskova radyosunun Türkiye karşıtı propagandaya hız vermesi gibi olaylar Türkiye'nin "Sovyet tehdidi" algısını güçlendirdi.⁷³

68 *FRUS, The Near East.....*, VIII, Document 1201-1202, Page 1237-1238.

69 *FRUS, The Near East.....*, VIII, Document 1212, Page 1250-1251.; Document 1214, Page 1251-1252.

70 Türkiye'nin ABD'ye serzenişi tüm açıklığı ile 24 Ağustos 1945'te Türkiye'nin Washington elçisi Hüseyin Rağıp Baydur'un Amerikan dışişleri yetkilisi ile yaptığı görüşmede kendini göstermektedir. Elçi, ABD'nin Türkiye meselelerine ilgisini kaybettiğinden yakınmaktadır. Potsdam'da Amerikan heyetinin Rusya ile eleştirel bir konuşma yapmaması, Türk-Rus diyalogunu dostane olarak nitelemesi ve Kars-Ardahan talebini iki ülkenin meselesi olarak görmesi bu ilgisizliğin kanıtıdır. *FRUS, The Near East.....*, VIII, Document 1203.

71 Natalia I. Yegorova, "The "Iran Crisis" Of 1945-46: A View From The Russian Archives", Woodrow Wilson International Center For Scholars, Working Paper No. 15, 1996, P. 8-9. Sovyetler bu gecikmeyi Amerikan ve İngiliz birliklerinin halen daha Yunanistan ve Çin'den çekilmemiş olmasıyla açıklıyordu. C. İ. Baranov, "Amerikano-Sovetskoe Soperničestvo v İrane v 1945-46 gg.", *Vestnik Novgorodskogo Universiteta*, No25, 2003, s. 10.

72 14 Aralık'ta Tiflis'te yayınlanan Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gazetesi Komünist'te çıkan, her ikisi de Gürcistan Sovyet Bilimler Akademisi üyesi olan akademisyenler Janaşiya ve Berdzenişvili'nin imzasını taşıyan "Türkiye'den Hukuki Taleplerimiz Hakkında" başlıklı mektuplarının Rusça çevirisi 20 Aralık 1945'te İzvestiya'da yayınlandı. Bu mektubun detaylı bir analizi için: Gürbüz Arslan, "Gürcü Akademisyenlerin Türkiye'ye Karşı Meşru Taleplerimiz Üzerine" Başlıklı Mektubu ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2022; (32): 475-522.

73 4 Aralık'ta Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesinden yana çizgisiyle bilinen Tan gazetesi matbaasının basılması Türkiye'de savaş yılları boyunca güçlenen Sovyet karşıtlığının geldiği noktayı gösterdi. Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, İletişim, 2015, s. 80.

D. ABD'nin Türk-Sovyet Diplomatik Krizinde Ağırlık Koyma Süreci

ABD, Montreux Sözleşmesi'ndeki değişikliğe yönelik revize ettiği önerilerini nihayet 2 Kasım günü bir nota ile Türkiye'ye iletti. Yeni önerilerde Truman'ın Potsdam'da ortaya attığı Boğazların uluslararası su yoluna dönüştürülmesi fikrinden vazgeçtiği görülüyordu. Bunun bir dizi nedeni vardı. Bir kere Türkiye bu öneriye istinaden egemenlik kaygılarını dile getirmişti. İkincisi bu öneri açık İngiliz ve Amerikan egemenliğinin geçerli olduğu Panama ve Süveyş Kanalı gibi su yollarının statüsünü de tartışmaya açma potansiyeline sahipti.⁷⁴ Son olarak, Amerikan Dışişleri Bakanı James F. Byrnes'in Truman'a 2 Kasım'da Türkiye'ye iletilecek olan önerilerin sunulduğu raporda belirttiği gibi, Boğazların tarafsızlaştırılması yoluyla Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki kontrolüne zarar verildiği durumda, ABD'nin Türkiye'ye yardım sorumluluğunu üzerine alması gerekirdi; halbuki Amerikan yönetimi bundan henüz emin değildi ve Kongre'den bu yönde karar çıkıp çıkmayacağını bilinmemektedir.⁷⁵ ABD'nin önerisine göre Boğazlar her zaman tüm ulusların ticaret gemilerine açık olacak ve Karadeniz'e kıyısı olan devletler de savaş gemilerini Boğazlardan her zaman serbestçe geçirebilecekti. Karadeniz'e sahili olmayan devletler ise uzlaşılabilir tonaj dışındaki savaş gemilerini Boğazlardan geçiremeyecekti.⁷⁶ Türk hükümeti ABD'ye önerinin çok olumlu karşılandığını diplomatik yollardan bildirdi.⁷⁷ Amerikan önerisi Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini koruma amacıyla kaleme alınmış bir metin olarak görülmüştü.⁷⁸ Ancak Boğazlar meselesinin çözümünde Türkiye'nin ABD'ye tabiyet içinde olduğu izlenimi verilmesinin Sovyetleri rahatsız edeceği düşüncesiyle mesafeli bir tutum takınıldı.⁷⁹ Üstelik Türkiye "Karadeniz devletlerine tüm zamanlarda serbest geçiş hakkı" verilmesi fikrinden de endişe duyuyordu. "Bu durumda Sovyetler sürpriz bir saldırı için tüm deniz kuvvetlerini tek seferde İstanbul'a gönderebilirdi."⁸⁰

Yarattığı bu endişeye rağmen, 2 Kasım tarihli Amerikan notası üzerinde müzakere yürütülebilir bir çerçeve sunuyordu. Ama daha önemlisi, Türk yöneticilerin de hissettiği üzere ABD bu tarihten sonra yoğunluğu giderek artan bir ilgiyle bölge meselelerine yaklaşmaya başlayacaktı.⁸¹ Bu ilgi ABD'nin yeni dünya politikasının Truman yönetimi altında şekillenmesine paralel bir gelişim göstermekteydi. Truman'ın 21 Ocak'taki "Birliğin Durumu" konuşmasında değişim açık bir şekilde görülüyordu: "Geçmişe dönüş mümkün değil. Biz tüm dünya halklarına karşı büyük sorumluluk taşıyan bir ülkeye dönüştük... Bizim düşündüğümüz, planladığımız söylediğimiz ve yaptığımız her şey dünyanın her köşesinin geleceği için muazzam bir önem taşımaktadır."⁸² Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ve Balkanları kendi nüfuz bölgelerine dönüştürmüş olmasının yanı sıra, tüm dünyada potansiyel olarak Sovyetlerle müttefik siyasi ve toplumsal hareketlerin güçleniyor olması ABD açısından SSCB'nin bir müttefikten ezeli düşmana dönüşme sürecini hızlandırmıştı. 22 Şubat 1946 tarihli Moskova'dan gelen George Kennan imzalı

74 Knight, 461.

75 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1205.

76 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1232, Page 1266.; BCA, 30-18-01-02 / 11-64-8.

77 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1242

78 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1245

79 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1244

80 FRUS, *The Near East*....., VIII, Document 1245

81 Bu ilgi en açık ifadesini Nisan 1946'da Missouri zırhlısının gelişine buldu; bu olay Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği açısından sembolik bir olay olarak kayıtlara geçti. G. İnanç and Ş. Yılmaz, 402.

82 Truman's State of the Union Message, January 21, 1946, Truman Public Papers, 1946 (Washington, D.C., 1962), pp. 39, 42.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

“Uzun Telgraf” bu düşmanlığın açık ifadesi olmuştu.⁸³ O sırada Moskova’da büyükelçi olarak görev yapan Kennan, gönderdiği telgrafta Sovyet iktidarının etkisinin genişlemesine askeri ya da politik yollardan mutlaka karşı konması gerektiğinin altını çiziyordu. Sovyetler Birliği’nin batı tipi “geleneksel yaşam biçimini” ortadan kaldıracak bir güç olarak resmeden Kennan, Sovyetler Birliği’yle siyasi yakınlaşmaya bel bağlanamayacağını, bu ülkeyi bir müttefik değil bir rakip olarak görmek gerektiğini belirtiyordu.⁸⁴ Kennan’ın telgrafının yeni Amerikan dış politikasının kurucu metinlerinden biri olduğu bilinmektedir. Yeni yaklaşıma göre Truman’ın konuşmasında geçen “dünya halklarına karşı sorumluluk” komünizme karşı hür dünyanın savunulmasına dönüşüyordu. Burada ima edilen sosyalist sistemin yarattığı tehdide karşı ABD’nin kapitalizmin geleceğini güvence altına alma mücadelesiydi. Bu anlayışa göre ABD mücadeleyi dünyanın her köşesinde sürdürecekti. ABD’nin bundan sonra Amerikan askeri varlığının dünya sathına yayılması ve çeşitli ülkelerin iç politikasına Amerikan müdahalesi bu çerçevede meşrulaştırılıyordu.

Amerikan yönetiminin Yakın Doğu politikasındaki tereddütlerin ortadan kalkmaya başlaması genel yaklaşımdaki değişime paralel geliyordu. Sovyetlerin Boğazlar konusunda bastırmasının yanı sıra, İran’daki gelişmeler, Yunanistan’da yaklaşan seçimler ve Tito’nun Yugoslavyası’nın Yunanistan’a müdahale edeceği spekülasyonları bölgeye yönelik kaygıları arttırıyordu. ABD’nin Ankara büyükelçisi Wilson, bölgeden Washington’a Amerikan yönetiminin “Sovyet tehdidini” ciddiye almasını telkin eden raporlar iletliyordu. 25 Eylül 1945’te yazdığı raporda, Wilson’a göre, Sovyetlerin asıl hedefi Boğazlar değil, Ankara’daki rejimdi. Sovyetler, Baltık bölgesinden Karadeniz’e kadar Sovyet dostu olmayan tek ülke olan Türkiye’yi kendi müttefiki haline getirmek, Türk-İngiliz ittifakını bozmak ve Türkiye üzerindeki batılı liberal etkiyi ortadan kaldırmak istiyordu.⁸⁵ Hemen iki gün sonra Kennan’ın Moskova’dan Wilson’un görüşlerine tamamen katıldığını bildirmesi, bir tesadüfün ötesinde, ABD’nin bölgeye ve dünyaya yönelik yeni vizyonunu oluşturan bir kadronun iş başında olduğunun, bu kadronun “Sovyet tehdidini” bir politika aracına dönüştürerek ABD’nin yeni emperyal siyasetinin önünü açtıklarının göstergesiydi.⁸⁶ Kennan ve Wilson’un tezleri kısa zamanda Amerikan dış politikasının resmi tezlerine dönüşecekti.⁸⁷

Amerikan Dışişleri bakanlığının Yakın Doğu ve Afrika departmanı şefi Loy Henderson Aralık 1945’te ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarlarının petrol, ticaret ve deniz yollarından ibaret olmadığını, ABD’nin bölgede Birleşmiş Milletler’in ilkeleri etrafında kurulmuş olan yeni düzeni sakatlayacak ve hatta bir üçüncü dünya savaşına neden olacak gelişmeleri önlemek gibi bir görevi olduğunu belirtti.⁸⁸ Bu tarihlerde Amerikan yönetiminin Yakın

83 George Kennan, “The Long Telegram” Moscow 22 February 1946. http://memoriapoliticademexico.org/Textos/6Revolucion/IM/1946-feb-22-the_kennan_telegram.pdf Çevreleme politikasının mimarı olarak bilinen Kennan “Mr. X” müstear ismiyle 1947 yılında prestijli Foreign Affairs dergisine yazdığı “Sovyet Davranışının Kaynakları” başlığını taşıyan makalede, ABD politikasının başat unsuru Rusya’nın genişlemeci eğilimlerine karşı Sovyetler Birliği’nin uzun-vadeli, sabırlı ama kararlı ve dikkatli bir şekilde çevrelenmesi olacaktır, demişti. “Sources of Soviet Conduct”, Foreign Affairs Vol. 65, No. 4 (Spring, 1987), pp. 852-868.

84 Jamil Gasanlı, *SSSR-Turtsiya: Ot Netraliteta k Holodnoy Voynı (1939-1953)*, Tsentr Propagandi, Moskva, 2008, s. 357.

85 *FRUS, The Near East.....*, VIII, Document 1249.

86 *FRUS, The Near East.....*, VIII, Document 1213.

87 Bu durum, şu raporda açıkça görülmektedir: “Memorandum Prepared in the Department of State”, *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 622.

88 Knight, 461.

Doğu'daki gelişmelere ilişkin daha kararlı ve müdahaleci bir tarz izleyeceği giderek açıklık kazanıyordu. 3 Ocak 1946'da Truman şöyle yazıyordu: "Aklımda Rusya'nın Türkiye'yi istila etmek ve Akdeniz'e açılan Karadeniz Boğazlarını ele geçirmek niyetinde olduğu konusunda hiçbir şüphe yok. Rusya demir yumruk ve güçlü bir söylemle karşılaşmadığı sürece yeni bir savaşın koşulları olgunlaşmaya devam edecek."⁸⁹

Ordu tarafından Truman için hazırlanan gizli bir raporda "Sovyet saldırganlığına emrimizdeki araçlarla karşı koyup koymamaya karar verme zamanımız gelmiştir. Bu çerçevede, sözlerimiz ve eylemlerimizle SSCB'yi Türkiye'ye dönük Sovyet saldırganlığını tasvip etmediğimize ikna etmeliyiz. Ancak ABD'nin herhangi saldırgan bir eyleme silahlarla yanıt vermeye hazır olduğuna ikna edebilirsek Ruslara geri adım attırabiliriz." Rapordaki bu önermeler Truman yönetiminde genel kabul gördü.⁹⁰ Yakın Doğu işlerinde diplomasiyle askeri güç gösterisinin birlikte yürütüldüğü yeni bir dönem başlıyordu. Missouri zırhlısının gelişiyi birlikte Amerikan askeri gemilerinin Akdeniz'de boy göstermesi SSCB ile tansiyonu yükseltmeden ona karşı güç gösterisi yapmanın olağan bir aracına dönüşecekti.⁹¹

ABD'nin bu adımları Türk hükümetinde büyük bir rahatlama yarattı. İngiltere'nin bölgede bıraktığı siyasi boşluk nihayet doluyordu. Türkiye, hiç istenmeyen bir seçenek olan SSCB ile baş başa Boğazları müzakere etme mecburiyetinden böylece kurtulmuş oluyordu. Missouri'nin İstanbul'a gelişi basında ve siyasi çevrelerde büyük bir coşkuyla karşılandı.⁹² Genel kamuoyunda Türk-Amerikan dostluğunu yücelten bir hava estirildi. Türkiye savaş sonrası uluslararası düzeninde ABD'nin yakın müttefiki olarak yerini alıyordu. Kısa zaman içinde, Türkiye Amerikan merkezli yeni müesses nizamın ilkelerine uygun bir yönelime gireceğinin işaretlerini vermeye başladı. Çok partili hayata geçiş ve özel sektörün ekonomik kalkınmada payının artırılması gibi önceliklerle ilgili hükümet yetkilileri ABD'ye güvence vermeye başlamıştı.⁹³

Yakın Doğu ve Türkiye merkezli bu gelişmeler kurulmakta olan yeni düzenin bir soğuk savaş düzeni olacağına kuvvetli işaretlerini veriyordu. 1946 Yazı bu durumun belirginleşmesi bakımından bir dönüm noktası oldu. 7 Ağustos'ta Sovyetler Birliği Boğazlarla ilgili önerilerini sıralayan bir notu Amerikan dışişlerine Washington'daki elçiliği kanalıyla ilettili. Notta Boğazların kontrolünün neden Türkiye'ye bırakılmayacağını anlatmak için savaş sırasında faşist güçlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçiş yaptığı birkaç olayı örnek olarak verildikten sonra öneriler sıralanıyordu. Beş maddede sıralanan önerilerden ilki Boğazların tüm ülkelerin ticari gemilerine her zaman

89 Harry S. Truman Papers: President's Secretary's Files, Longhand Draft Letter from President Harry S. Truman to Secretary of State James Byrnes, January 5, 1946, page 9.

90 S. V. Moşkin, "Diplomatişekaya Voyna za Çernomorskiye Prolivı v 1944-1946 Godah", Diskurs-Pi, UDK 327.82, s.114. f

91 4 Ekim 1946'da Amerikan Dışişleri bakanı Byrnes'in Paris'ten Washington'a gönderdiği mektupta şu ifadeler yer veriliyordu: "Gelecekte muhtemelen belirsiz bir süre için Akdeniz'de Amerikan savaş gemileri olacağı için, çeşitli Doğu Akdeniz limanlarının Amerikan donanma gemilerini ziyaret etmeye alışmasının ve böylece bu tür ziyaretlerin nihayetinde diplomatik veya siyasi jestler olarak değil rutin bir mesele olarak görülmesinin iyi olacağını düşündük." *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 686.

92 Büyükelçi Wilson, Missouri'nin karşılanmasını "ABD deniz kuvvetleri ziyaretleriyle ilgili olarak bugüne kadar yabancı bir ülkenin hükümeti ve halkı tarafından Amerikan deniz kuvvetleri subaylarına ve askerlerine yapılmış en dikkate değer dostluk gösterilerinden biri" olarak nitelendirmiştir. *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 644.

93 Amerikan elçisi Wilson, bu doğrultudaki hazırlıkları çok partili dönemin ilk başbakanı Recep Peker'in ağzından, 17 Ağustos 1946 tarihli görüşmelerine istinaden aktarmaktadır: *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 663.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

açık olmasıydı. İkincisi, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine tüm zamanlarda açık tutulmasıydı. Üçüncüsü, özel durumlar dışında Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin engellenmesi idi. Dördüncüsü, Boğazlar rejiminin kuruluşu Karadeniz'e ulaşımı sağlayan tek su yolu olarak Türkiye ve diğer Karadeniz'e kıyısı olan devletlerine bırakılmasıydı. Son olarak, Boğazlarda ticari seyrüsefer özgürlüğünün ve güvenliğini sağlamak konusunda en ilgili ve yetkin iki güç olarak Türkiye ve Sovyetler Birliği Boğazların başka ülkeler tarafından Karadeniz güçlerine karşı düşmanca amaçlar için kullanımını engellemek üzere Boğazları ortak savunma araçları geliştirmelidir, deniyordu.⁹⁴ Bu önerilerden ilk ikisi ABD'nin 2 Kasım 1945'te yaptığı öneriyle örtüşüyor; üçüncüsü ise üzerinde bir noktada uzlaşmaya varılabilir görünüyordu. Ama son iki madde, Montreux'ü revize etmek değil, boşa düşürmek anlamına gelecekti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu ve Afrika Bölümünün Sovyet önerilerine ilişkin hazırladığı raporda, Sovyetlerin Amerikan önerilerinin aksine BM'nin Boğazlar meselesinin çözümünde ve Boğazların yönetiminde herhangi bir rol oynaması fikrini tamamen dışladığı belirtildi. Rapora göre, Sovyetler konuyu bütünüyle Karadeniz güçlerinin meselesi olarak görüyor, diğer bütün ülkelerin Boğazlarla ilgili çıkarlarını görmezden geliyordu. Türkiye savaş sırasında kimi hatalara rağmen Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerini uygulamıştı. Şimdi enformel olarak Türkiye'ye, Birleşmiş Milletleri hesaba katmayan, ABD'nin ve İngiltere'nin çıkarları ile örtüşmeyen hiçbir formülü ABD'nin kabul etmeyeceği bildirilmeli; Türk hükümetinin zaman kazanmak üzere kendi fikirlerini dostane biçimde SSCB'ye ifade etmesi telkin edilmeliydi. Raporda, Amerikan Savaş ve Donanma bakanlıklarının Türkiye dışında herhangi bir ülkeye Boğazlar üzerinde kontrol sağlayacak bir revizyona izin verilmemesi ortak görüşüne yer veriliyordu. Bu doğrultuda ABD, 2 Kasım 1945'te sunduğu öneriler konusunda ısrarcı olmalıydı.⁹⁵ 23 Ağustos'ta Amerikan Genel Kurmayı'nın askeri bakış açısıyla kaleme aldığı raporda Türkiye Doğu Akdeniz ve Ortadoğu için stratejik bakımdan en kritik askeri unsur, bölgede Sovyet yayılmacılığına set çekebilecek tek güç olarak nitelendiriliyordu. Askeri yetersizliklerine rağmen, dikkate değer bir kara ordusuna sahip olduğu, iyi bir şekilde desteklenip donatılırsa Sovyetlere bile direnebileceğinin altı çiziliyordu.⁹⁶ Raporda bu nedenle, Türkiye'ye askeri ve teknik desteğin önemine işaret ediliyordu.⁹⁷

Sovyet notasına bir yanıt oluşturmak üzere 7-15 Ağustos tarihlerinde Amerikan yönetiminin dış politikayla ilgili sivil ve askeri birimlerinin yöneticileri bir dizi toplantı gerçekleştirdi. O sıralar dışişleri bakan yardımcılığı görevini yürüten Acheson'un⁹⁸

94 V Ministerstve İnostrannih Del SSSR o Konvetsii v Montre Po Çernomorskim Prolivam", *Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu v 1946 g.*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, 1952, s. 167-170.

95 *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 652.

96 Başka bir raporda, Türkiye'nin İran ve Yunanistan ve Çin gibi ülkelere göre ABD ve İngiltere ile işbirliği yapmak ve Sovyetlere set çekme becerisi sağlayan bir avantajı da iç kamuoyunun bölünmemiş olması, başka bir değişle sol siyasetin Türkiye'de güçlü bir etkisinin olmaması olarak belirtilmiştir. *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 675.

97 *Memorandum on Turkey Prepared in the Division of Near Eastern Affairs, October 21, 1946. FRUS, The Near East.....*, VII, Document 697.

98 Dean Acheson yeni dönemin ruhunu iyi kavramış ve ona yön vermek isteyen bir kadroydu. 1945-47 yıllarında bakan yardımcılığının yanında Truman'ın filli dış politika danışmanıydı. Dönemin Dışişleri Bakanı Byrnes eski döneme ait bir kadro olarak daha ılımlı bir dış politikadan yana olduğu için kısa sürede etkisizleşirken Acheson öne çıkacaktı. Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 1949 yılında General Marshall'dan dışişleri bakanlığı koltuğunu devraldı, 1953'te sona eren görev süresi boyunca ABD'nin soğuk savaş politikalarına damga vurdu. Türk-Amerikan ilişkilerinin soğuk savaş mantığı içinde gelişmesinde oynadığı rol için: Adam McConnel, Dean Acheson and the Turkish-American Alliance, 1945-1953, Sabancı University, 2014. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

başkanlığında bir araya gelen ve son toplantılarını Başkan Truman'la yapan Amerikan yöneticilerinin bu toplantılarda ilerleyen yıllarda etkili olacak ABD'nin Yakın Doğu politikasını şekillendirdikleri söylenebilir. Toplantılar o sıralarda yaşanan gelişmelerin getirdiği gergin havayı taşıyordu. Toplantılar sırasında devam etmekte olan, dışişleri bakanlarının savaş sonrası Avrupa'nın yeniden kuruluşu müzakerelerini yürüttüğü Paris Barış Konferansı'nda Sovyet heyetiyle Amerikan heyeti arasında soğuk rüzgarların esmekte olduğu haberleri gelmekteydi. 18 Ekim'de Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes'in Paris Konferansı'na ilişkin kamuoyu önünde yaptığı değerlendirme artık kartların daha açık oynandığını gösterdi. Byrnes'in sözleri yeni dönemin iki süper gücü olarak ABD ve SSCB'nin Konferans sırasında nasıl karşı karşıya geldiğini açıkça ortaya koyuyordu; iki güç arasında çıkarlar, fikirler ve deneyimler arasında muazzam farklar olduğuna işaret ediyordu. Rusya'yı yanlış ve yanıltıcı propaganda yapmakla, BM'de veto hakkını keyfi biçimle kullanmakla suçluyordu. Byrnes'e göre kalıcı barışı sağlamak uzun ve yavaş bir süreç gerektiriyordu. Bu da aslında Sovyetlerle sorunların kolay çözümü olmadığına işaret etmek anlamına gelmekteydi.⁹⁹

Bir yanda Sovyet birliklerinin Güney Kafkasya ve Bulgaristan'da hareketlilik içinde olduğu Ankara'daki Amerikan elçisi Wilson tarafından bildiriliyordu. Elçi, uzun süredir tutarlı bir şekilde Sovyetlerin asıl niyetinin Türkiye'deki rejimi değiştirmek ve Türkiye'nin bağımsızlığını yok etmek olduğunu iddia ediyordu. Şimdi Sovyet askeri hareketliliğini bu iddialarına kanıt olarak bildiriyordu. Wilson'a göre eğer Türkiye Sovyet kontrolüne girerse, Baltık ülkelerinden Karadeniz'e Sovyet uyduları arasındaki eksik halka tamamlanmış; Sovyetlerin İran Körfezi ve Süveyş'e girmesi için son bariyer ortadan kalkmış olacaktır.¹⁰⁰

Acheson, 15 Ağustos'ta başkan Truman'la yapılan toplantıya ilişkin notlarını içeren raporda hükümetin verdiği kararın tarihte bir dönüm noktası olabileceğini belirtti.¹⁰¹ Bu toplantıda yapılan değerlendirmeler Wilson'un tezleriyle örtüşüyordu. Alınan kararlar ise bu tezlerin gerektirdiği sertliği taşıyordu.

Toplantıda Sovyetler Birliği'nin gerçek amacının Türkiye'nin kontrolünü ele geçirmek olduğu saptanmıştı. Eğer Boğazların ortak savunulması söz konusu olursa, Sovyetler Boğazlara soktuğu askeri gücünü Türkiye'yi kontrol altına almak için kullanacaktı. Türkiye'nin kontrolünü ele geçiren Sovyetlerin Yunanistan ve tüm Yakın ve Ortadoğu'yu kontrol etmesi işten bile olmayacaktı. Yakın ve Ortadoğu Akdeniz'den Hindistan'a uzanan stratejik açıdan önemli bu coğrafyada Sovyet hakimiyeti Çin ve Hindistan'a ilişkin tasarımlarını hayata geçirmesini kolaylaştıracaktı. Dolayısıyla güç kullanarak ya da güç kullanma tehdidi ile Sovyetlerin Türkiye ve Boğazlarla ilgili planlarının bozulması ABD'nin hayati çıkarıydı.¹⁰² Bunun anlamı, ABD'nin bundan böyle askeri güç kullanımını uluslararası siyasetin olağan bir aracına dönüştürmesi ve tehdit olarak gördüğü unsurlara karşı kullanmaktan çekinmemesiydi. Amerikan yeni siyasetinde savaş ve barış arasındaki çizgi silikleşiyor; ABD tarihinde hiç olmadığı kadar ekonomik baskı, propaganda, sinir savaşı ve savaş tehdidini barış zamanı diplomasisinin araçları olarak olağanlaştırıyordu.

99 Joyce Kolko and Gabriel Kolko, *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954*, Harper & Row, Publishers, New York, 1972, p. 51

100 *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 643.

101 Knight, 464.

102 *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 659.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi
(1945-1947)

¹⁰³ Bu yeni politikanın kristalize olduğu ilk uğrak Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Boğazlar krizi oldu. Amerikan yöneticileri yakın zamana kadar şüphe ile yaklaştıkları, Hitler'le işbirliği yapmakla suçladıkları bir rejimi ani bir değişimle kanatları altında Sovyetlere karşı korumaya alıyordu. Acheson Paris'e Amerikan Dışişleri bakanı Byrnes'e Truman'la yapılan toplantının kararlarını bildirirken, Türkiye'nin ABD'nin desteği olmadan Sovyetlere direnmesinin zor olduğunu düşündüklerini belirtti. BM'nin Sovyet saldırganlığını durduramaması durumunda, ABD'nin saldırganla karşılık vermek için Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanmakta tereddüt etmeyecekti.¹⁰⁴ Truman 15 Ağustos'ta Sovyetlere karşı Türkiye politikasını "sonuna kadar" götürmesi gerektiğini söylemişti.¹⁰⁵

Truman'ın kurmaylarını topladığı 15 Ağustos günü Akdeniz'de Amerikan askeri etkinliği artmaya başladı. Amerikan donanmasının destroyerleri, uçak gemileri, kruvazörleri Akdeniz'de Ağustos ayında boy gösteriyordu. Amerikan yönetimi bunun olağan hareketlilik olduğunu söylese de herkes bunun anlamını biliyordu. Sovyet dışişleri bakanı Molotov Paris'te barış görüşmelerinde, Sovyetlerin BM Güvenlik Konseyi daimi temsilcisi Andrey Gromiko ise BM'de bu durumu protesto ettiler. ABD'nin bu adımlarının Rusya'nın Boğazlar politikasını etkilemeye dönük adımlar olduğunu ifade ettiler. Onlara göre hareketliliğin tam da Doğu Akdeniz'de yaşanması önümüzdeki dönem Amerikan dış politikası hakkında önemli fikirler veriyordu.¹⁰⁶

Savaşın resmen bitişinin üzerinden henüz sadece bir yıl geçmişti. ABD her ne kadar bir süper güç olarak yeni rolüne uygun bir tutumla ve hareket tarzıyla Yakın Doğu meselelerine yaklaşıyor olsa da, Sovyetler Birliği ile gerçek bir çatışma olasılığı herkes açısından ürkütücüydü. En başta Amerikan kamuoyu savaş sırasında ağır kayıplar vererek Nazi Almanyası'nın yenilgisinde büyük pay sahibi olmuş bir ülkeye karşı verilecek bir savaşa henüz hazır değildi. Amerikan kongresinden Sovyetlerle fiili çatışmaya yol açacak herhangi bir karara o gün için onay çıkması ihtimali çok düşüktü.¹⁰⁷ ABD'nin Akdeniz'de bulundurduğu donanma varlığı bir savaş hazırlığının değil SSCB'ye meydanı boş bırakmama isteğinin ürünüydü. Kısacası, Amerikan yönetimi tarafından hedeflendiği gibi Amerikan diplomasisinin elini güçlendirecek bir araçtı.¹⁰⁸

Soğuk savaşın en etkili araçlarından birine dönüşecek bir başka önemli unsurun da yapılacak finansal ve askeri yardımlar olacağı kısa sürede açıklık kazandı. Amerikan yönetimi Türkiye'nin avantajlarına rağmen Sovyetlere karşı desteklenmesi gereken bir ülke olduğu sonucuna varsa da askeri yardımların halihazırda bir ittifak anlaşması olduğu için İngiltere tarafından sürdürülmesi gerektiği görüşünü Ekim 1946'ya kadar korudu.¹⁰⁹ Ancak İngiltere Sovyet nüfuzuna karşı Türkiye ve Yunanistan'ın askeri olarak destekleme

103 Knight, 466.

104 De Luca, 519.

105 *FRUS, The Near East.....*, VII, Document 659.

106 Knight, 468

107 Amerikan yöneticileri ABD'yi kıtanın dışına çıkaracak yeni bir maceraya hiç sıcak bakmayan kamuoyunun da baskısıyla yeniden izolasyonculuğa yönelme potansiyeli taşıyan Amerikan Kongresi'ne karşı tedirgindi. Ancak kısa zamanda içinde ABD tüm yapı ve kurumlarıyla, kamuoyunun psikolojisini de dönüştürecek biçimde soğuk savaş koşullarına uyum sağlayacaktı. Thomas G. Paterson, "Presidential Foreign Policy, Public Opinion, and Congress: The Truman Years", *Diplomatic History*, Winter 1979, Vol. 3, No. 1.

108 Knight, 473.

109 Bunun için şu rapor incelenebilir: *Memorandum on Turkey Prepared in the Division of Near Eastern Affairs, October 21, 1946. FRUS, The Near East.....*, VII, Document 697.

misyonunu sürdüremeyeceğini bildirmeye başlamıştı. 15 Ekim 1946'da İngiliz savunma bakanı Alexander, Amerikan dışişleri bakanı Byrnes ile yaptığı görüşmede, Türkiye ve Yunanistan'a gerekli yardımların ölçeğini, bir Sovyet saldırısı durumunda ABD ve İngiltere'den yardım ulaşıma kadar kendini savunmaya yetecek düzeyde, olarak açıklıyordu. Ancak İngiltere'nin savaş sonrası kendi mali güçlükleri bunu sürdürme imkanını ortadan kaldırmıştı.¹¹⁰ 21 Şubat 1947'de bu durum resmiyet kazandı. İngiliz hükümeti Yunanistan'a finansal yardımı sürdüremeyeceğini, ve Türk ordusunun modernleştirilmesini daha fazla finanse edemeyeceğini kamuoyuna açıkladı.¹¹¹ Zaten, sonbahardan itibaren yapılan bir dizi görüşmenin sonunda Amerikan yönetimini bu ülkelere yardıma ikna olmuştu.¹¹² 12 Mart 1947'de, Başkan Truman Amerikan Kongresine başvurarak Yunanistan ve Türkiye'ye içeriden ve dışarıdan "dünya komünizm" tehdidinde karşı yardım etme çağrısında bulundu.¹¹³

Sonuç: Krizin sonu, 'Türk-Amerikan dostluğunun' başlangıcı

Sovyetler Birliği savaşın sonunda elde ettiği güç ve prestij, Avrupa'da müttefikleriyle birlikte nüfuz bölgeleri pazarlıklarının sürüyor olması, Türkiye'nin savaş dönemi tarafsızlık politikaları konusunda müttefiklerle benzer görüşlerin paylaşıldığına ilişkin iyimserlik gibi faktörlere dayanarak 1945 yılında Türk-Sovyet krizini başlatan koşulları öne sürdü. Ancak Sovyetler Birliği aynı zamanda savaşta çok ağır bedel ödemiş bir ülkeydi. 25 milyondan fazla insanını kaybetmiş ve tüm ekonomisi çökmüştü. Bu koşullarda savaşın hemen ardından izlediği politika saldırgan olmaktan çok savunmacıydı. Türkiye'ye yönelik talepleri gerekirse askeri güçle elde etmek gibi bir politikaya yönelebilecek koşulları yoktu. Diplomatik yolların sonuna kadar zorlanmasının ardından, Amerikan politikasının Türkiye'ye destek konusunda netlik kazanması Sovyet cephesinde bu diplomatik savaşta geri çekilmeyi beraberinde getirdi. Kimi yorumculara göre ABD'nin bir nükleer güce dönüşmüş olması, SSCB'nin ise hala bu silahları üretememiş olması da caydırıcı bir faktördü.¹¹⁴ SSCB Türkiye'yi ikili masaya oturmaya ikna edememiş, Montreux'nün revizyonu için bir uluslararası konferans dışında seçenek kalmamıştı. 24 Eylül'de son bir hamle daha yaparak 22 Ağustos'ta Türkiye'nin 7 Ağustos tarihli Sovyet önerilerini içeren notaya verdiği yanıtı istinaden yeni bir nota yayınladı. Türkiye'nin savaş dönemi faşist güçlerin askeri gemilerinin Boğazlardan geçişiyle ilgili yaptığı açıklamaların tatminkar bulunmadığı notada, 7 Ağustos'ta sıralanan tezler ve öneriler yinelenildi.¹¹⁵ Artık ABD'nin desteğini tam anlamıyla arkasında hisseden Türkiye bu son notaya istinaden herhangi bir adım atmaktan imtina etti. Nihayet, Ekim 1946'da Sovyet hükümeti İngiltere'ye bir uluslararası konferans için şartların yeterince olgunlaşmamış olduğunu bildirdi.¹¹⁶ Bu konferansı kabul etmek ve yeni düzenlemelerin altına imza atmak demek SSCB için Türkiye ile boğazların ortak savunması fikrinden vazgeçmek demektir. SSCB böylelikle sessizce

110 Bilgin, 67.

111 K. A. Belousova, "Blijniy Vostok Poslevoenniye Geostrategičeskih Planah SAŞA", (1945-1948), Fundamentalnaya Naukam Vuzam, 3, 2008, s.157.

112 Bilgin, 70.

113 Belousova, 157.

114 Gökay, 849.

115 "V Ministerstve İnostrannih Del SSSR o Çernomorskih Prolivah", *Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu v 1946 g.*, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Političeskoj Literaturı, Moskva, 1952, s. 193-202.

116 Bilgin, 66.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi (1945-1947)

Mart 1945'te başlattığı kampanyayı sona erdirmiş oldu.¹¹⁷ Şimdilik statükonun bozulması için daha uygun koşulların beklenmesi yerinde olacaktır.

Mart 1945'te Molotov'un Türk büyükelçisi Sarper'e 1925 anlaşmasının uzatılmayacağı sinyalinin verilmesiyle başlayan sürecin başında ABD konuya mesafeli bir tutum takınmış, Sovyetler Birliği ile kendisini karşı karşıya getirecek bir adım atmaktan kaçınmıştı. Uluslararası faşizmin henüz yenilgiye uğratılmış olması, hala taze olan ittifak ilişkileri ve en önemlisi yeni dönemin uluslararası dengelerinin nasıl oluşacağı konusundaki belirsizlikler ABD'yi net bir tutum almaktan belirli bir süre alıkoymuştu. Ancak Türk-Sovyet krizi savaş dönemi büyük güçler arası ittifakın ne kadar kırılgan olduğunu ortaya koymuştu.¹¹⁸ Amerikan yönetimindeki değişimle ve yeni bir dış politika ekibinin iş başına gelmesiyle birlikte, Türk-Sovyet krizi cephesinde yaşanan gelişmelere paralel biçimde, ABD savaş yıllarının öncesine dayanan ve savaş yıllarında olgunlaşan bir emperyal vizyonun gereklerini yerine getirecek yeni bir politik yönelime girmiş, Yakın Doğu meselelerini de bu yönelimin merceğinden ele almaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü basın kampanyası ve diplomatik girişimler dışında krizi tırmandıran herhangi bir girdi yapmamış olmasına ve Türkiye, İngiltere ve ABD'nin Sovyetlerden askeri müdahale beklememesine rağmen, ABD Boğazlar konusundaki tutumunu giderek sertleştirmişti. Başlangıçta, Sovyetlerin toprak talepleri dahil olmak üzere tüm sorunların iki ülke arası dostane ilişkiler çerçevesinde çözümü önerilirken, aradan geçen bir buçuk yıl içerisinde Amerikan yönetimi, Sovyetleri Yakın ve Orta Doğu'yu istila etme niyetiyle suçlamaya, Türkiye'yi kaybedilirse zaten siyasi olarak istikrarsız olan bir bölgede egemenliğin Sovyetlere geçmesine neden olacak kadar stratejik bakımdan önemli bir ülke olarak görmeye başlamıştı. Bu yeni bakış Türkiye'nin de hazır olduğu, eski Türk-İngiliz ittifakının çok ötesine taşınacak ve soğuk savaşın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bir Türk-Amerikan dostluğunun önünü açmıştı. Aynı zamanda kısa zamanda dünyayı iki alternatif toplumsal sistem arası mücadelenin sahnesine döndürecek Soğuk Savaş'ın da işaret fişeği olmuştu.

KAYNAKÇA

Kitap ve makaleler

Anderson, Perry, *American Foreign Policy and Its Thinkers*, Verso, London, 2015.

Anthony R. De Luca, "Soviet-American Politics and the Turkish Strait", *Political Science Quarterly*, 92:3, 1977, 503-524.

Arslan, Gürbüz ve Somel, Gözde, "Ulusal ve Yabancı Basında Türkiye'nin Almanya ile Japonya'ya Savaş İlanı (23 Şubat 1945)", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1837-1866.

Arslan, Gürbüz, "Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)", *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl/Vol. 3, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2018,.

Arslan, Gürbüz, "Gürcü Akademisyenlerin Türkiye'ye Karşı Meşru Taleplerimiz Üzerine" Başlıklı Mektubu ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2022; (32): 475-522.

117 De Lucca, 521.

118 Kolko, 3.

- Baranov, C. İ., "Amerikano-Sovetskoe Soperniçestvo v İrane v 1945-46 gg.", Vestnik Novgorodskogo Universiteta, No25, 2003.
- Belousova, K. A., "Blijniy Vostok Poslevoenniyh Geostratejiçeskih Planah SAŞA", (1945-1948), *Fundamentalnaya Naukam Vuzam*, 3, 200, 154-159.
- Bilgin, Mustafa, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, Tauris Academic Studies, London, New York, 2007.
- Bülent Gökay, "Turkish Neutrality in the Second World War and Relations with the Soviet Union", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23:6, 2021, 845-853.
- Comolnyak, I. V., "U İstokov Politiki Sderjivaniya: Çernomorskie Proliviy Kak Faktor Napryajennosti Vnutri Bolşoy Troiki Ha Zaverşayuşem Etape Btoroy Mirovoy Voynı", *Vestnik Vyatskogo Gosudarstvennogo Gumanitarnogo Universiteta*, UDK 94, 2015.
- Gasanlı, Jamil, *SSSR-Turtsiya: Ot Netraliteta k Holodnoy Voynı (1939-1953)*, Tsentr Propagandi, Moskva, 2008.
- Gasratjan, Manvel Arsenovich i Moiseev, Petr Pavlovich, *SSSR i Turtsija 1917-1979*. Moskva: Nauka, 1981.
- Gürün, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri: 1920-1953*, TTK, Ankara, 2010, s.255.
- İnanç, Gül ve Yılmaz, Şuhnaz, "Gunboat Diplomacy: Turkey, USA and the Advent of the Cold War", *Middle Eastern Studies*, 48:3, 2021, 401-411.
- Kennan, George, "Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs* Vol. 65, No. 4 (Spring, 1987), pp. 852-868.
- Knight, Jonathan, "American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy", *Political Science Quarterly*, Vol. 90, No. 3 (Autumn, 1975), pp. 451-475.
- Kolko, Gabriel, *The Politics Of War*, The World And United States Foreign Policy, 1943-1945, Pantheon Books, New York, 1990.
- Kolko, Gabriel, *The Roots of American Foreign Policy*, Beacon Press, Toronto, 1969.
- Kolko, Joyce ve Kolko, Gabriel, *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954*, Harper & Row, Publishers, New York, 1972.
- Kuniholm, Bruce Rebellet, *Great Power Conflict and Diplomacy: Iran, Turkey, and Greece*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980.
- McConnel, Adam, *Dean Acheson and the Turkish-American Alliance, 1945-1953*, Sabancı University, 2014. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Moşkin, S. V. , "Diplomatıçeskaya Voyna za Çernomorskiye Prolivı v 1944-1946 Godah", Diskurs-Pi, UDK 327.82.
- Nevins, A, Commager, H. S., *ABD Tarihi*, Doğubatı, İstanbul, 2019.
- Oran, Baskın, "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XXV, sayı 1, 1970, s. 49-52.
- Örnek, Cangül, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, İletişim, 2015.
- Paterson, Thomas G., "Presidential Foreign Policy, Public Opinion, and Congress: The Truman Years", *Diplomatic History*, Winter 1979, 1-18.

Türk-Sovyet Diplomatik Krizinin Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikasına Etkisi
(1945-1947)

Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

Smith, Peter, *Talons of the Eagle: Latin America, the United States and the World*, New York: Oxford University Press, 2008.

Sümer, Gültekin, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19, 2008, 119-144.

Tamkin, Nicholas, *Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-45*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

Weisband, Edward, *Turkish Foreign Policy: 1943-1945*, Princeton University Press, 1973.

Yegorova, Natalia I., "The "Iran Crisis" Of 1945-46: A View From The Russian Archives", *Woodrow Wilson International Center For Scholars, Working Paper No. 15*, 1996.

Basılı arşiv kaynakları

Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (SSCB Dış Politika Belgeleri), Tom 19, (SSCB Dış Politika Belgeleri, Cilt 19, Ocak-Aralık 1936.

Foreign Relations of The United States, Historical Documents. (ABD Dış Politikası, Tarihi Belgeler)

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.

Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu v 1946 g. (1946 yılı Sovyetler Birliği Dış Politikası), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, Moskva, 1952

Vneşnyaya Politika Sovetskogo Soyuzu v Period Oteçestvennoy Voynı (Anayurt Savaşı Döneminde Sovyetler Birliği'nin Dış Politikası), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, Moskva, 1947.

Gazeteler

Ayın Tarihi

İzvestiya

The Guardian

The New York Times

The Observer

The Wilmington Morning Star

Times